

SZABAD EGYHÁZ
A SZABAD ÁLLAMBAN

CHARLES DE MONTALEMBERT

**SZABAD EGYHÁZ
A SZABAD ÁLLAMBAN**

Eger, 2021.

Fordította: Matkovich Pál (Emich, Pest, 1864)

A szöveget gondozta és a kötetet tervezte: Táborszki Bálint

A kötetben használt betűtípusok:

MONTSERRAT & Sorts Mill Goudy & CŪNZELEDECORATIVE

Ez az alkotás a Creative Commons Nevezd meg! 4.0

Nemzetközi licenc alá tartozik.

A licenc megtekintéséhez látogass el a

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> oldalra.

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Amikor ez a könyv újra megjelenésre kerül Magyarországon, 157 évvel a kötetben foglalt két beszéd 1863-as elhangzása után, egy olyan kormány uralma alatt élünk, ami büszkén vállalja az állam és az egyház szétválasztásának felszámolására irányuló törekvését. Orbán Viktor 1992-ben kijelentette, hogy „az egyházakban politikai szövetségest kereső pártok olyan elkorhadt, régi világot képviselnek, amely soha többé nem fog visszatérni Magyarországra.” A 2010-es évekre az ő kormánya kezdte lelkesen visszavezetni az országot ebbe a bizony elkorhadt, régi világba. 2020-ban a következőkkel indokolta meg az egyházaknak adott sokmilliárdos összegű állami támogatásokat:

Amikor az állam forrást ad egy egyházi intézmény építésére vagy fenntartására, akkor a pénzt a legjobb helyre teszi. Minden egyes forintnak a sokszorosát kapja vissza az egész magyarság oktatásban, nevelésben, kultúrában, családok, elesettek, szegények, öregek, betegek gondozásában vagy éppen nemzetépítésben, határon túli magyar közösségek megsegítésében. Sok-sok területen, ahol *az egyház és az állam ma egymás munkatársai.*

Mi tagadás, a nyugati világ az összes szabadságjog közül a vallásszabadság kérdésében fejlődött a legtöbbet. A gazdasági szabadságunktól legalább annyira megfosztanak bennünket, mint a merkantilizmus idején; gyermekeiket nem taníthatják a szülők, hanem az állam ragadja el tőlük – itt, Magyarországon hároméves koruktól óvodába kényszeríti őket, majd kötelező, egyöntetű tantervet kényszerít minden fiatalra ez az önjelölt konzervatív kormány; többet adózunk, mint egy középkori jobbágy; az önvédelemhez való jogunk Európában pusztavágyalom; még mindig vannak állandó hadseregek és vámok, de a terület, ahol vitathatatlanul diadalmaskodott a

liberalizmus, az a vallás területe: a felekezetek üldözése és tiltása, a kötelező államvallás kora látszólag visszavonhatatlanul véget ért és képtelenség volna visszahozni a szektárius állami erőszak rendszerét.¹

Az állam és az egyház összefonódása ma, Magyarországon nem ugyanazt a brutálisan erőszakos formát ölti, mint a középkorban és a muzulmán országokban. Az egyházügyekért felelős miniszterelnök-helyettes, Semjén Zsolt a következőképpen fejezte ki ezt az új kapcsolatot:

A világban kétféle egyházmodell létezik. Az egyik az államegyházi modell, ahol nincs elválasztva az egyházi világ az államtól.

---

¹ Bár nem biztos, hogy ez annak köszönhető, hogy a sokaság elfogadta a szabadság eszméjét, ha máshol nem is, legalább ezen a területen; az oka talán sokkal inkább az, hogy *Isten halott*: hogy a sokaság többé nem hisz a vallásos tanokban olyan elkötelezetten – vagy egyáltalán – mint az elmúlt századok során. Ha ma ugyanakkora népszerűségnek örvendene a hit, mint egykor, talán ugyanolyan hévvel üldöznék egymást a felekezetek és próbálnák egymásra kényszeríteni a maguk igazát.

A másik a szekuláris modell, amely szélsőségesen elválasztja egymástól az államot és az egyházat.

A magyar modell nem egyszerűen a kettő között van, hanem külön minőséget jelent, és az állam és az egyház *együttműködésére* épül.

E modell lényege, hogy az állam maximálisan tiszteletben tartja az egyház szabadságát, hiszen a világi állam nem illetékes szakrális, teológiai kérdések eldöntésében. Ugyanakkor – elsősorban a közfeladatok ellátásához – az állam ... anyagilag támogatja az egyházi intézmények működését. Erre azért van szükség, hogy érvényesüljön az állampolgári jogegyenlőség, és az, aki egyházi intézményt vesz igénybe - legyen az óvoda, iskola szociális vagy egészségügyi ellátás -, fillérre ugyanazt a támogatást kapja meg, mint az, aki önkormányzati vagy állami intézményeket.

Az államistáknak, akik elfogadják a premisszát, hogy nem az önszerveződő polgári társadalom feladata és felelőssége megsegíteni tagjait és biztosítani az egyéneknek a jótékonytságot, hanem az államé, nem is lehet kifogása Semjén úr érve ellen. A

szabadelvűek azonban látják, hogy egy teljesen feje tetejére állított világnézetet tükröz ez az érvelés.

Az államhatalom nagy terebélyesedése előtt a világi és egyházi magánszervezetek gondoskodtak arról, hogy biztosítsák a bajba jutott polgároknak a szükséges segítséget jótékonyág és oktatás formájában. Virágoztak a felebaráti szervezetek, a szomszédságok és a helyi közösségek, népszerűségnek örvendett az egyház, mert ők alkották a társadalom fundamentális tartópillérét és első védelmi vonalát a sorscsapások ellen. Mára azonban a civilizációnk minden országában elorozta és magára vállalta ezeket a feladatokat az Állam.² Ennek a logikus következménye, hogy elsorvadt az emberek képessége

---

² Albert Jay Nock zseniálisan írta le ennek a következményeit az *Our Enemy, the State* című kötetében:

„Ezidáig a hirtelen sorscsapásokra és krízisekre ebben az országban a társadalmi hatalom mobilizációjával reagáltak. ... Amikor a Johnstown-árvíz történt, azonnal mobilizálták, majd bölcsen és erélyesen alkalmazták a társadalmi hatalmat. Olyan

egymás megsegítésére, valamint azoknak a szervezetteknek és intézeteknek a felállítására és fenntartására, amiken keresztül megsegítették bajba jutott felebarátaikat. A közösségek eltűntek és a felekezetek elveszítették nyájukat, mert az Állam átvette tőlük

---

bőségesen tették – csak pénzben mérve – hogy miután mindent rendbe hoztak, még közel egymillió dollár megmaradt. Ha most történne egy hasonló katasztrófa, nem elég, hogy a társadalomnak talán nem is maradt elég hatalma ahhoz, hogy hasonlóképpen gyakorolja, az általános reakció is az volna, hogy majd az Állam elintézi. Nem csupán a társadalmi hatalom sorvadt el, hanem még a hajlandóság is arra, hogy az adott az irányba gyakorolják. Ha az Állam magára vette az efféle ügyeket és a megoldásukhoz szükséges társadalmi hatalmat, hagyjuk őket rá. Magunk is meggyőződhetünk erről az általános visszafejlődésről, amikor odalép hozzánk egy koldus. Két éve talán készek lettünk volna adni neki valamit; ma hajlamosak vagyunk az Állam segélyezési központjához irányítani. Az Állam azt mondta a társadalomnak: vagy nem gyakorolsz elegendő hatalmat a probléma megoldásához, vagy a véleményem szerint inkompetens módon teszed, ezért elkobzom és a saját kedvem szerint gyakorlom a te hatalmadat. Így amikor egy koldus aprót kér tőlünk, első reakciónk azt válaszolni, hogy az Állam már elvette tőlünk a neki szánt aprót, menjen, kérje onnan.”

azt a feladatot, amit elláttak, és nem volt többé rájuk szükség. Az Állam atomizálta a társadalmat a társadalmi feladatok államosításával és a társadalmi kötelek és csoportok ebből fakadó elértéktelenítésével. Ahogyan Semjén úr érvelése mutatja, ma mindenki abból indul ki, hogy az Állam feladata mindez, egymás helyett immár mindenki az Államtól vár segítséget, és ha az emberek netalántán mégis a polgári társadalom magánszervezeteihez fordulnának érte, ahogyan egykor tették, eszerint az államista filozófia szerint *még akkor is az Államnak kell finanszíroznia ezeket a szervezeteket!*

Montalembert gróf fő érvét a kötetben olvasható két beszédben röviden összefoglalhatjuk úgy, hogy az egyház szabaduljon meg az államtól mind negatív, mind pozitív tekintetben, ne keresse a kegyét és támogatását, az állam pedig ne nyomja el őt az erőszak használatával. Egy ilyen, államtól teljességgel szabad egyház azt fogja találni, hogy felvirágzik és gyarapodik, sokkal nagyobb sikereket fog elérni, mint

akkor, ha hozzáláncolná magát az őt támogató hatalomhoz; hiszen a történelem megannyi példája újra meg újra azt mutatja, hogy az egyháznak mindig drágán kellett megfizetnie ezt a pártfogást függetlenségével, méltóságával, és népszerűségével, miután a nép ugyanannyira gyűlölni kezdte őt, mint a hatalmat, amit szolgál.

Ahogy említettem, a civilizációnk megtanulta, mennyire is fontos a vallás szabadsága az elnyomó hatalommal szemben. A vallás pozitív, állami támogatása azonban még mindig roppant népszerűségnek örvend és büszkén vállalja a kormányunk, hogy ezt gyakorolja. Azonban, mint a szabad emberek önkéntes ügyleteibe való minden állami beavatkozás, ez is olyan eredményeket teremt, amik károsak és nem kívánatosak *azoknak a szemszögéből, akik támogatták a kezdeti beavatkozást.*

A kereszténydemokraták abba a hitbe ringatják magukat, hogy elősegítik az egyházat azzal, ha az állami támogatások milliárdjaival halmozzák el azt. Az

egyház is ugyanígy gondolja. A győri megyéspüspök szándékosan nem hívta meg Győr polgármesterét egy kiemelt rendezvényre, mert az a polgármester nem volt hajlandó további állami pénzeket osztani az egyház számára. A választások alkalmával számos pap nyíltan kampányolt az állami támogatásokat bőkezűen osztogató kormány mellett; egy híres példa a zuglói katolikus pap esete, aki arra buzdította a híveit, hogy:

Mindannyian menjünk el szavazni úgy, hogy megerősítjük újabb 5 évre a jelenlegi önkormányzati felállást, a fideszes képviselőket. Ez azért is fontos, mert templomunknak, plébániánknak és egész közösségünknek nagy kellemetlenséget okozunk, ha nem tudjuk folytatni az együttműködést a jelenlegi zuglói vezetéssel.

Az igazság azonban az, hogy szörnyű károkat okoznak ezzel magának az egyháznak. Ideig-óráig el lehet élősködni az adófizetőkön. Azonban amint véget ér a bőkezű kormány uralma, az egyházak hirtelen azt találják majd, hogy elzárták a pénzcsapot,

ők pedig annyira hozzászoktak ahhoz, hogy az állam tartja el őket, hogy egészen elsorvadt a képességük az önfenntartásra. Annak a szervezetnek, ami kizárólag az önkéntes fizetségekből nyeri a bevételét, meg kell tanulnia, hogy miként szolgálja a vásárlóit a vágyaik és szükségleteik kielégítésével; ki kell fejleszteniük a képességet arra, hogy bevonzzák, megtartsák, növeljék és szolgálják a közönségüket. Ha úgy találják, hogy szűkölködnek, fejleszteniük kell a termékük minőségén. Ez épp úgy igaz egy magánvállalatra, mint egy felekezetre. Az önkéntesség az egyházakat is arra ösztönzi, hogy fejlődjenek és derítsék ki a módját annak, hogy miként szólíthatják meg az embereket, miként adhatják elő az üzenetüket úgy, hogy az meghallgatásra és támogatásra leljen. És ahogyan elsorvad egy államilag támogatott vállalkozás képessége is arra, hogy igazodjon a vásárlók szükségleteihez, ahogyan őket is elkényelmésítik a szubvenciók, úgy az egyházak is elveszítik a képességüket arra, hogy a lehető leghatásosabban szólítsák meg a hívőket.

Ezt egyedül a Hit Gyülekezete érti meg Magyarországon, és éppen ezért – tézisünkre bizonyítékképpen – a fogyasztók légióját szolgáló kapitalizmus nagyvállalatait megszegyenítő mértékű tőkebefektetéssel hirdeti az ígét híveinek. Megértik, hogy az állami támogatás olyan volna számukra, mint az ópium az embernek. Rövidtávon kényelmes és mámorító, de hosszútávon pusztító az egészségre nézve. Hack Péter, egykori politikus és a Hit Gyülekezetének tagja, a következőképpen foglalta össze az egyház álláspontját az államtól való függés kapcsán:

Többféle egyház-finanszírozási rendszer létezik a világban, a magyar kormány által preferált megoldástól eltérően a Hit Gyülekezete az önfenntartó modell híve. Hiszen így derülhet ki, hogy melyik felekezetre milyen valós igény mutatkozik. Felfogásunk szerint a hívek részéről megnyilvánuló anyagi támogatás azt is világosan jelzi, hogy egy adott egyház milyen mértékű népszerűségnek örvend a hívek körében. Nálunk alapelv, hogy a lel-

készeinket nem az államnak, hanem az adott közösségnek kell eltartania, és csak ott legyen teljes idejű szolgálatot végző lelkész, ahol erre képesnek bizonyul a helyi közösség

Azzal, hogy a Hit Gyülekezete szakít az államtól való függés évszázados magyar hagyományával, valódi képet kap a saját sikereiről és egy roppant erős ösztönzőt annak felderítéséhez, hogy miként javíthat az üzenetén. Tehát ha valóban fontos az egyházaknak az, hogy képesek legyenek megszólítani és meggyőzni a lehető legtöbb embert az evangélium üzenetéről, bizony *ördögtől való*nak kellene tekinteniük az állami támogatást. El kell utasítaniuk a kényelmes utat és rá kell lépniük arra az útra, ami nehéz, de pontosan a nehézsége edzi meg az embert.

Bizony szomorú dolog látni az egyház, kiváltképpen a katolikus egyház siralmas állapotát. Nem szép látvány, amikor ez kétezer éves, ősi és hatalmas szervezet meghunyászkodik, hogy a Hatalom asztaláról lehulló falatokkal tartsa fenn magát, hogy a becsületét és büszkeségét feladva beáll a járadékvadászok

és paraziták sorába és nem hajlandó szembeszállni az államtól való szabadság gyógyító kihívásaival. Az a legkevésbé sem meglepő, hogy a kormány elpusztítja mindazt, amit magasztal a retorika szintjén; ezt tette a családokkal azzal, hogy betiltotta az otthon-tanulást és hároméves koruktól elmarta a gyermekeket a szüleitől, és ezt teszi az egyházakkal, amikor államfüggővé és szervilissé teszi őket a milliárdos támogatások aranyláncaival. Az állam ilyenkor pusztán a természetének megfelelően cselekszik. Azonban arra, hogy az egyházak ezt önként elfogadják, és ahogy a fenti példában láthattuk, egyenesen követelik a saját megcsonkításukat, arra nincs elfogadható mentség.

Továbbá napról napra olajat önt az iránta érzett közgyűlölet tüzére a katolikus és a protestáns egyház azzal, hogy kényelmes közelségbe kerül egy förtelmesen korrupt és gonosz hatalommal. Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, magában pedig kárt vall? És mit használ az egy-

háznak néhány milliárd, ha elveszíti mindazok üdvösségét, akik gyűlölik a hatalmat annak gonosz-sága miatt, a kereszténységre pedig ugyanolyan gyűlölettel kezdenek nézni, miután látják, hogy együttműködő partnere ennek a zsarnoki bűnbandának?

A kommunizmus uralma alatt megfosztották a magyar egyházakat szinte minden vagyonuktól. Az országunk egyik hatalmas történelmi bűne, hogy annak a korszaknak a végeztével nem kerültek visszaállításra azok a tulajdonjogok, amiket a kommunista hatalom brutálisan megsemmisített, nem kerültek felkutatásra az államosított földek, épületek és intézmények eredeti tulajdonosai és azok leszármazottjai, hogy visszakaphassák azt, ami jogosan őket illeti. Ennek elmulasztásával a kommunizmus bűnrészesévé váltak a rendszerváltás utáni kormányok és soha nem fogjuk tudni kitörölni a történelmünkéből ezt a bűnt. De ezt nem orvosolják az állami támogatások – amik nem az eredeti tulajdont állít-

ják vissza, hanem az adófizetőket fosztják ki – hanem ahogy azt láthattuk, tovább súlyosbítják a problémát az egyházak elsorvasztásával.

Montalembert gróf reménnyel nézett egy olyan jövő elébe, ahol a katolikus egyházat megedzi és példátlan magasságokba juttatja a szabadság. Ez a szabadság azonban még várat magára. Megszűntek az üldöztetések, de nem szűntek meg a pártfogások. Így a liberális katolikusok előtt még mindig nagy küzdelmek állnak, mielőtt megvalósulhatna a vízió, amit Montalembert remélt. Az egyház virágzásához ellenezniük kell az állami támogatásokat, mint amik elsorvasztják és enerválják az egyházat; az állami jótékonyt és az állami oktatást, mint ami kimarja a kezeikből azt a feladatot, ami helyesen az egyházak és a magánszervezetek felelőssége; világosan el kell utasítaniuk minden politikai hatalom támogatását, mert a politikai hatalom mindig a fosztogatás és az agresszív erőszak eszköze, ami áldozatokat szed minden alkalommal, amikor megsegít valakit, az áldozatai pedig mindig gyűlölni fogják azt, aki a hatalom

pártján áll és buzgón szövi neki az ideológiai támogatást. Szörnyülködve kell ellenezniük az olyan megszólalásokat, mint amit az Országgyűlés elnöke, Kövér László tett, amikor gyávasággal vádolta az állami támogatással ellátott református lelkészeket, mert nem elég bátrak megmondani a híveknek, hogy miként kell „jófelé szavazni”.

Röviden tehát, Montalembert gróf szavaival:

MenjeteK a szabadság és az igazság nevében, azzal a meggyőződéssel, hogy az igazságnak szüksége van a szabadságra, és nincs is szüksége másra.

Táborszki Bálint
Eger, 2020. december

ELSŐ BESZÉD

Főmagasságú, méltóságos urak és uraim.

Két ok vont engem e népes gyülekezet kebelébe.

Először is, tiszteletemet jöttem kifejezni a szabad és vallásos Belgium iránt.

Ifjúságom első szakaszától fogva, még mielőtt szent kötelék csatolt volna hozzá, rokonszenvem és csodálatomat bírta e nemes hon. „*Szabadság, miként Belgiumban!*” Ez volt a jelszó, mely alatt a katolikus párt megalakult Franciaországban, s küzdött nemesen és győzedelmesen 1830-tól 1850-ig. Belgiumtól kölcsönöztük mi mindazon eszméket, példákat és megoldásokat, melyek ama híressé vált jelszóban:

„Szabad egyház a szabad államban”, már bennfoglaltatnak, mely jelszót ha szintén el is rabolja tőlünk és forgalomba hozza egy nagy bűnös, mégis a mi meggyőződésünk és reményeink jelképe marad az. (*Tapsok.*)

Amit mi megfogalmaztunk, az Belgiumban tetté lett. 1830 óta bámulatos ösztönnel s oly nagylelkű bizalommal, melyet semmi félreértés le nem ronthat, semmi hálátlanság nem gyöngíthet, a katolikus és szabadelvű Belgiumnak sikerült megoldani az újvilág legnehezebb problémáit.

Belgium megértette a nyilvános életnek és a lelki és világi uralom kölcsönös függetlenségének új feltételeit. Ama lelkes katolikusok keze által, kik közt több, mint fiúi kegyelettel van jogom megnevezni a jeles Félix de Mérode grófot (*élénk helyeslés*), Belgium az újkori szabadság minden eszméjét bevéste alkotmányába, mely alkotmány a legjobb, vagy legalább a legkevésbé tökéletlen mindazok között, melyek az európai kontinensen léteznek, s melynek

legelső aláírója ezen bátor és tiszteletreméltó katolikus volt, ki miután 1831-ben a nemzeti kongresszuson elnökölt, tegnapelőtt ezen katolikus kongresszus megnyitásával szerencsétetett bennünket. (Új tapsok.)

Több mint harminc év óta figyelmes lévén a belgák nemzeti és vallásos életének veszélyeire, viharjaira és változásaira, ma a nézőnek pártatlan csodálásával és a jó barátoknak szenvedélyes rokonszenvével egyesített tiszteletemet hozom nekik, mely tisztelet nem fog meghazudtoltatni senki által, aki úgy gondolkodik, mint én, Franciaországban, Angliában, Német- és Olaszországban.

Jöttem továbbá a nyilvánosság vonzására, melyet oly nagy örömet szív magába az ember, midőn elillan azon hazából, mely egy időre a legkevesebb szabadsággal bír egész nyugaton.

Jöttem a boldog Belgiumba, e nemzet közé, mely korlátolt ugyan anyagi kiterjedésében, hogy úgy mondjam testileg, de lelke által a legnagyobb valamennyi közt, miután a legszabadabb Európában. Ide

jöttem én élvezni az ember társadalmi, politikai és erkölcsi tehetségeinek bájos teljességét, melyek itt felszabadultak a civakodó rendőrség és az önző hatalom láncai alól, és egyedül a lelkiismeret és a becsületes emberek közti kölcsönös tisztelet zabolájának vannak alávetve.

A nyilvános élet, az érett nemzetek e dicső osztályrésze, a szabadság és felelősség eme rendszere, mely az embert önállóságra és önkontrollra (*self-reliance and self-control*) tanítja, ez az, mi leginkább hiányzik Belgiumon kívül a mai katolikusoknál. Jeleskednek ők a magánéletben, de a nyilvános életben elbuknak. Mindenütt, és szünet nélkül elnyomják, megelőzik, legyőzik vagy kijátsszak őket ott vetélytársaik, ellenségeik vagy elnyomói; most a hitetlenek, majd a protestánsok, itt a demokraták, ott a zsarnokok által.

Fájdalmas s mély rejtély, sokkal fájdalmasabb s lealázóbb, hogysesem állandónak és egyetemesnek hihessük azt!

Akarják-e önök, hogy annak okait és orvoslatát kinyomozzuk? Én elmondom leplezetlenül, mit tartok róla, pályám végén, melynek egésze a katolicizmus jogai és szabadságai védelmének volt szentelve.

Ha e nehéz, de mindenek közt leglényegesebb kérdés tárgyalásánál netán sértenék némely igen-igen tiszteletreméltó véleményeket és ragaszkodást, bocsáttassék meg az az én régi parlamentáris nyíltságú szokásaimnak, valamint a vizsgálat sürgősségének, és azon korlátoknak, melyek közé magamat zárnom kell, s melyeknél fogva nem lenne időm, még ha akarnám is, eltakargatni és szépítgetni itt eszméimet.

Csalódom talán, de nézetem szerint a katolikusok, Belgiumot kivéve, mindenütt gyengébbek elleneiknél a közéletben, mert ők még nem vettek részt ama nagy forradalomban, mely szülte az új társadalmat, a népeknek modern életét. Legyőzhetően aggodalmat s félelmet éreznek ők az új társadalommal szemben. Félnek tőle: nem tanulták még azt sem megismerni, sem szeretni, sem gyakorolni. Sokan

közülük még szívükkel, lelkükkel, s anélkül hogy maguk is tudnák, a régi rendszer mellett vannak, azon rendszer mellett, mely nem engedte meg sem a polgári egyenlőséget, sem a politikai szabadságot, sem a lelkiismeret szabadságát.

Ezen régi rendszernek megvolt a maga nagy és szép oldala: én azt nem akarom itt megítélni, még kevésbé elkarhozhatni. Elég tudni, hogy egy hibája van, mégpedig fő: az, hogy már halott, és nem támad fel többé soha. (*Mozgolódás.*)

Nem mondom én, hogy az új rendszer hibátlan. Sok kell még ahhoz. Megtartja-e mindenütt ígéretét? Megadja-e mindenütt azon szabadságot, melyet tőle várunk? Kétkedem benne. Eddig még nem sikerült, s ha kívánnák, én megmutatnám, hogy például Franciaországban száz éve, 1763-ban, volt némi függetlenség, biztosíték, egyéni, községi és municipális szabadság, mely ma már nem létezik. De nem ez a kérdés. Az új társadalom, a *demokrácia* — hogy nevén *nevezzük* — létezik; sőt mondhatjuk, hogy egyedül létezik, úgy, hogy rajta kívül minden egyéb

csak kevés erővel és étellel bír. Európának egyik felében már ő az úr, a szuverén, s holnap a másik felében lesz azzá, és nem fog változni sem elvben, sem valóságban, ameddig mi élünk. Ellenben menni fog mindig előbbre s fejlődni a maga elve szerint.

Itt azonban, mielőtt tovább mennék, megállok, hogy még árnyékát is elhárítsam magamról azon gyanúnak, ami engem mélyen sértene.

Én vagyok-e az, kit gyanúsítani lehetne, hogy meg akarom tagadni s rágalmazni a múltat, hogy egy új eszme tiszteletét hirdessem? Bármily nagyok és számosak lehettek is hibáim, senki sem mer engem azzal vádolni, hogy valaha hízelegtem a győztesnek és imádtam volna a felkelő napot. (*Hosszas helyeslés.*) Elszáradna kezem inkább ezerszer, mintsem hogy ily aljasságot tanácsoljak a hitben testvéreimnek és atyáimnak! Már eddig is nagyon sok lap van évkönyveinkben telve ily sajnálatra méltó tömjénfüsttel. Ne adja isten megérnünk azon csapást, hogy valaha a katolikusokat és a klérust a szolgáságnak

egyik sarkától a másikig futni, a szerencse változásain, az erő diadalán boldog bizalommal tapsolni, és az egymást fölváltó s elődeiket száműző hatalmakra ismét a magasztalásnak ama záporát szórni lássuk, melyen egykor elpirult Fenelon.¹

Nem, nem, ha engem meghallgatni méltatnak, a katolikusok nem lesznek bálványimádói az új kor szellemének sem inkább, mint a régi szellemnek; sem szerelmesebbek sem lesznek a népfölségbe, mint az isteni jogba; sem inkább bízók az általános választójogban, mint a királyi csalhatatlanságban. Itt a földön semmi hatalom nem csalhatatlan; semmi sem korlátlan, semmi sem tökéletes. De fődolog, hogy a társadalmi erők és politikai elvek közt megismertessék az, ami már magát túlélte, elavult, hasznavehetetlen, bár mindenkor méltó tiszteletünkre s sajnálatunkra. Fődolog minden tudományban, különösen a politikában, mely az első valamennyi közt, hogy megkülönböztessük a lehető a

---

¹ Lettre au duc de Chevreuse

lehetlentől, a termékenységet a meddőségtől, az életet a haláltól.

Ami engem illet, én nem vagyok demokrata; de abszolutista még kevésbé. Fő törekvésem, hogy ne legyek vak. Teljes tisztelettel és szeretettel a múlt iránt s ami abban nagy és jó volt, nem ismerem félre a jelent, és igyekszem tanulmányozni a jövőt. Eltekintek tehát magam előtt, és nem látok sehol semmit, csak demokráciát. Látom e vízözönt, áradni, folyvást áradni, mindent elérni és mindent elborítani.²

Rettegnék én ettől, mint ember; de mint keresztény nem rettegek, mert az özönvízzel egyszerre látom a bárkát is. (*Hosszas taps.*) A demokráciának ezen örvényes, viharos, sziklás, zátonyos és szélvész, megmérhetetlen óceánjára egyedül az Egyház merészkedhetik bátran és minden félelem nélkül.

---

² „A vizek pedig áradának és egyre nevedének a földön, és a bárka jár vala a víz színén. Azután a vizek felette igen nagy erőt vevének a földön, és a legmagasabb hegyek is mind elborítottának, melyek az egész ég alatt valának.” Mózes I. 7:18-19.

Csak ő nem fog azon elmerülni. Csupán ő bír amaz iránytűvel, mely soha nem változik, és oly kormányossal, ki sohasem téved.

Így lévén, térek egyenest a dolog lényegére s bátran felállítom ezen tételt: A katolikusoknak a régi rendszerben nincs mit szánni, az új rendszerben nincs mitől tartani. Értsenek meg jól, én nem mondom, hogy: semmi csodálni való a régi rendszerben, hanem hogy: semmi szánni való. Nem mondom: semmi harcolni való az újban, hanem: semmi félnivaló.

Ellenkezőleg, sokat és folyvást kell harcolnunk; de ha jól tudjuk ott magunkat forгатni, legyőzhetetlenek leszünk.

Igen, ha a bárkából kiszállunk az imént fölmutatott demokratikus vízözön borította földre, s amint a habok — miután mindent elnyeltek s mindent fölforgattak — lassanként ismét lefutnak, egy új földet hagyván nyomukban, ha mi nyíltan és bátran közelünk ez új világhoz, hogy ott fölemeljük oltárain-

kat, fölüssük sátrunkat, és a földet termékennyé tegyük munkánk által, megtisztítsuk buzgalmunkkal, és harcoljunk a demokráciától elválaszthatatlan veszélyek ellen a szabadságnak halhatatlan eszközeivel; ha megérjük és teljesítjük e feladatot, nem ostromolhatóak ugyan, de legyőzhetetlenek leszünk.

Szükséges a szavak értelmét meghatározni és a kétértelműségnek még látszatát is eltávolítani.

Amikor én demokráciáról szólok, értem a szabadelvű demokráciát, ellentétben a tisztán egyenlősítési demokráciával, vagyis azzal, amit egy francia publicista (*Gueroult*) *császári demokráciának* keresztelt ügyesen.

Midőn a szabadságról beszélek, az egész, teljes szabadságot értem; nem pedig a politikai szabadságot vallásbeli szabadság nélkül, mint hajdan Angliában s mai nap Svédországban; nem is a polgári szabadságot politikai szabadság nélkül – ezt az utálatos kétszínűséget, mely szentesíti az egyenlőséget akár mely kényúr alatt; sem a korlátlan szabadságot,

mely általános rendetlenségé fajulna; s végül nem a régi szabadságot, az arisztokratikus szabadságot, mely igen tiszteletreméltó, erős és tartós ugyan, de kiváltságon alapul. Ezek közül egyiket sem, hanem egyszerűen és egyedül az újkori szabadságot, a demokratikus szabadságot, mely a közjogon és az egyenlőségen alapul, s melyet az ész és igazság szabályoz.

Az új társadalom jövője két problémától függ: javítani a demokrácián a szabadság által, kiengesztelni a katolicizmust a demokráciával. (*Hosszas hatás.*)

Az első a kettő közt legnehezebb.

A demokráciának természetes rokonsága egyfelől a zsarnoksággal, másfelől a forradalmi szellemmel, nagy tanítása a történelemnek és nagy fenyegetése a jövőnek. Szünetlen e két mélység közt hanytatva-vettetve, az újkori demokrácia fáradtan keresi nyughelyét és erkölcsi egyensúlyát. Nem éri el azt, csupán csak a vallás segítségével.

De hogy a katolikusok, ha már akaratlan is kénytelenek a demokrácia kebelében élni, termékeny és üdvös befolyást gyakorolhassanak, ahhoz szükséges, hogy el bírják fogadni az új társadalom életfeltételeit.

Főképp le kell mondaniuk azon hiú reményről, hogy föléledni lássák a kiváltságos rendszert vagy a katolicizmusnak kedvező abszolút monarchiát.³

---

³ Halljuk e részben egy bátor püspöknek legújabbán nyilvánított oktatásait, mint aki méltán a legnagyobb tekintéllyel bír ma egész Németországban. „Fő tévelygése korunknak, és közös nagyszámú — különben becsületes és jó irányú — szellemekkel, s meggyökerezett a lelkekben az abszolutizmusnak hosszas megszokása folytán, hogy *az üdv a külső eseményektől, kiváltképp néhány jeles és ügyes fejedelem fellépésétől várandó*. Mi nem tagadjuk meg bizonyára a jó keresztény fejedelmek értékét; de az ő cselekedetük annyival jótékonyabb lesz, minél inkább csak törvényes jogkörükbe zárkoznak. Ami jót egy, bár legjobb szándék által vezérelt fejedelem az ő hatalmának korlátait meghaladva létesíteni akar, csak látszólagos és csalékony; anélkül, hogy tán észrevenné, mind az egyháznak, mind az államnak a legnagyobb károkat fogja okozni.” Mgr. Kettler, maintzi püspök : „Szabadság, Tekintély, Egyház, 1862 .“

S nem elég, hogy e lemondás hallgatag és őszinte legyen, nyilvánosan ki kell azt jelenteni; nyíltan, merészen és határozottan tiltakozni kell minden alkalommal még gondolata ellen is a visszatérésnek bármihez, ami az újkori társadalmat ingerelné vagy nyugtalanítaná.

Semmi lehetetlenebb ma, mint árnyékát is visszaállítani a hűbériségnek vagy a teokráciának. Minden felvilágosult ember tudja, hogy ezek már üres álmokképek. De a népeket minden kormányzat alatt és minden században rémképek ijesztgetésével vezetik. Belgium tapasztalta ezt épp úgy, mint Franciaország. (*Helyeslés.*) Sok ember, bár fölvilágosult és tökéletesen meg van győződve az általa dédelgett aggodalmak és hirdetett veszélyek semmiségéről, kész mindazáltal azokat terjeszteni, nagyítani és kizsákmányolni ellenünk. Tanuljunk meg kikerülni a kelepcét, melyet naponként hánynak elénk. Há-
rítsunk el minden ürügyet, melyre az ellenségnek szüksége van, hogy ellenünk lázítsa a köz előítélete-

ket, s melyet oly rettentőn fel tud használni ellenünk. Hazudtoljunk meg tehát megszűnés nélkül minden teokratikus álmódzást, hogy ne legyünk hiába a demokrácia bizalmatlanságának áldozata, s hogy menten tartsuk a kor viharaitól a lelki hatalom ama függetlenségét, mely lelkünknek és lelkiismeretünknek fő érdeke ma inkább, mint valaha, nyilatkoztassuk ki minden alkalommal a polgári hatalom függetlenségét, mint azt a belgiumi püspökök annyi tekintéllyel és annyiszor tették.⁴

Mindent megfontolva, úgy hiszem, két elvre lehet visszavezetni a demokrácia ösztöneit, irányzatát és győzhetetlen törekvéseit: először, azon jog, hogy mindenki igényt tarthasson mindenhez, azaz a politikai egyenlőség; másodsor minden kiváltságnak és minden vallásbeli kényszerítésnek megszüntetése, azaz a vallás-szabadság.

---

⁴ Lettre an Sénat, du 17 mars 1850.

Azt hinni, hogy ezen két feltétel elég arra, hogy a demokrácia ingathatatlan alapokra állíttassák, bizonytalanságot okozna! De alapjában, amint van, csupán ezen áll. Ha egyszerre két vívmányról biztos, a többire nézve könnyen a veszélyes biztonság álmanak engedi magát oda az újkori demokrácia. Hogy a közszabadság érzékét, ízét és szükségét belecsepegtessük, nagy és folytonos erőfeszítésre van szükség, mire a katolikus lelkiismeret alkalmasabb és érdekeltőbb, mint más, mert kiváltképpen a katolikus vallás érdekében kívánatos, hogy e demokrácia szabadelvűvé, és a szabadság kereszténnyé legyen.

„Semmit sem szeret Isten annyira, mint egyháznak szabadságát,” mondta szent Anselmus azon szövegben, melyet ezerszer idéztek azóta, hogy napfényre hoztuk az egyetemi egyedárúság elleni küzdelmünk folytán. A szabadság tehát a legfőbb jó az egyházra nézve, és a legfőbb szükség.

De az egyház nem lehet többé szabad, csak az általános szabadság keblében. Semmiféle részleges

szabadság nem létezhet ma, s legkevésbé az egyházé másként, mint a közös szabadság garanciája alatt.

Nem így volt ez a keresztény történelem nagy századaiban. Atyáink nem ismerték a szabadságot, csupán a kiváltság formájában; és a kiváltságok oly számosak s oly különfélék voltak, és akkora védelmet élveztek a társadalmi szellem és egyéni erély által, hogy sok ideig félelmes és elegendő közbiztosítékul szolgálhattak. Kivált az egyház, mely legelsőként vívta ki és biztosította saját szabadságát, gyakran nyújtott a köz és egyéni szabadságnak menhelyet, pártfogást, melyre szükségük volt. És midőn a korlátlan egyeduraság mindenütt lerontotta s helyettesítette a középkori szabadságokat, az egyháznak többé-kevésbé tisztelt sérthetlensége és hatalma bizonyos népek szemében többé-kevésbé elegendő kárpótlásnak tetszett mindazokért, miktől a fejedelmek által megfosztattak.

De az idők változtak. Az egyház, mint kiváltságos testület által tett szolgálatok elfelejtettek. Minden

kiváltság, bármily régi, bármily sérthetetlen, bármily törvényes legyen is az, gyűlöletes a mi nemzedékeink szemében, kik elbájolva az egyenlőség által, bármikor készek lennének fölládozni nemcsak egyesek, de mindenki szabadságát is azon képzelt veszélyeknek, melyekben az álpróféták ámitása szerint bálványuk forog.

Így állván a dolog, a katolikus vallásnak kiváltságos szabadságot álmodni vagy követelni, mint sérthetetlen örökséget, az általános szolgaság vagy legalább alárendeltség közepette, nemcsak a legnagyobb önámítás, hanem a legrettentőbb veszélyek előidézése volna ellene.

Részemről nyíltan megvallom, hogy én a katolicizmus szabadságának szolidaritását a közszabadsággal végzetetlen haladásnak tartom. Nagyon föl tudom én fogni, hogy mások másképp ítélnék arról, s hogy tisztelni való rokonszenvvel sajnálják azt, ami nincs többé. Én meghajlok e sajnálat előtt; de fölegyenesedem, mihelyt lelkiismeret szabályává akarják azt emelni, és a katolikus tevékenységet ez

elhervadt múlt útjára terelni, denunciálni és elkár-
hozhatni azokat, akik ez utópiát megvetik.

Egyébiránt én nem akarok itt teóriát felállítani,
még kevésbé teológiát. Én pusztán csak mint politi-
kus és történész beszélek. Nem felelek dogmatikus
érvekkel a dogmatistáknak, kik engem elitéinek és
akiket én megvetek. Én a tényeket hívom föl, és
azokból tisztán csak gyakorlati oktatásokat merítek,
melyeket önöknek itt ajánlok. Fölhívom a tapaszta-
lást, és az így felel.

Nincs többé oly ország a világon (oly országot ér-
tek, mely számít valamit a közvéleményben és a vi-
lág sorsában) hol az egyház számolhatna bárminemű
hatalom kizárólagos pártfogására. Nyomorban
meghiúsult minden kísérlet, mellyel a trón és oltár
rég szövétségét a kölcsönösen együttműködő hata-
lom alapján megszilárdítani vagy megújítani akar-
ták az egyháznak ellenségei ellen. Ellenkezőleg, va-
lahányszor az egyház élni és ellenei ellen harcolni
volt kénytelen anélkül, hogy a világi hatalmat föl-
fegyverezni bírta volna ellenük, mindig csodás

gyorsasággal visszanyerte erejének és ifjúságának szép napjait.

Az új kor kezdetén egy nemes lelkű és ügyes fejedelem, ki nagy ember és nagy király volt egyszer mind, *IV. Henrik*, Franciaországba bevitte a lelkiismeret szabadságát, tökéletlen formában ugyan, de az egyetlen, mit az akkori társadalom megbírt, kiadta a nantes-i ediktumot. Azonnal tündökölni kezdett a katolikus szellem, fegyelem, ékesszólás, kegyesség és jótevő szeretet dicső virága, mely a XVII. századot az egyház első századává tette. Kezdődik e század Szalézi Szent Ferencsel és végződik Fenelonnal, e gyöngéd és bátor apostolával a lelkiismereti szabadságnak.

IV. Henrik unokája, *XIV. Lajos*, ugyanazon kézzel, mely a francia egyházra az 1682-ki négy cikk szolgátságát vetette, visszavonta ősének művet, és a hit egységét kiáltotta ki országában. Mindenki az egyház diadalát látták ebben. Azt hitték, hogy most már örökre biztosítva van az orthodoxia, és kiirtva az eretnenség. Éppen az ellenkezője történt. Éppen a

katolikus egyház jutott el, egy egész századi hanyatlás után, kiirtásának előestéjére a francia földön. A nantes-i ediktum visszavétele nemcsak a leggyűlöletesebb üldözésre adott jelt. A kétszínűség és embertelenség kíséretében, mely annak következése lett, egyik fő oka volt az a klérus elzsibbadásának, a XVIII. századig kicsapongásainak és szentségtelenítéseinak. A hit és erkölcs fokozatosan alább sülyedte, míg nem a forradalom száműzte az egyházat. S csak a vérből támad föl az újra, de hogy éljen immár saját életével, hogy minden kiváltság és világi támasz nélkül használja halhatatlan erélyét, hogy ama csodás újjászületést mutassa föl a világnak, melynek atyáink, sőt mi magunk is tanúi valánk.

E példa folytán mennyi hasonlót idézhetnénk a jelenkor történetéből. Talán később visszatérek azokra. De ezúttal jegyezzük meg azt, hogy az egyház és trón közti igen benső szövetségnek csak látszata is elég arra, hogy meggyengítse és kompromittálja az egyházat.

1814-től 1830-ig egy Chartával bírtunk Franciaországban, mely biztosította a politikai és vallásbeli szabadságot, de a katolikus vallást állam-vallásnak nyilvánította. Különösen 1824-től kezdve a király és gyermekei nyilvános példáját mutatták a legőszintébb vallásosságnak. Soha árnyéka sem látszott erőszakos vagy önkényes rendszabálynak a disszidensek ellen. De a közoktatás minisztere püspök volt; a tanítók minden egyházközségben a püspök által nevezettek ki; a collegiumokban a tanárok Msgr. Frayssinous által tisztítottak meg. És íme, mind ezen gyámolítás, melyben a vallás oly törvényesen és természetesen részesült a Bourbonok alatt, csak azt szülte, hogy a lehető legnépszerűtlenebbé tette azt. 1830-ban a papok, köztük *Lacordaire* apát nem jelentek meg az utcán, csak laikus álöltöny alatt.

1848-ban ugyanezen *Lacordaire* dominikánus kámzsában jelent meg a népképviselők gyűlésében, és egy püspök lett felszólítva megáldani a köztársasági alkotmány kihirdetését a concordia terén.

Miképp magyarázható meg ez ellentét másképp, mint azon büszke, méltó és független magatartás által, melyet a klérusnak akaratlanul is föl kellett venni a parlamentáris királyság alatt?

Nem mondom én, hogy Lajos-Fülöp szeptikus és közönyös kormánya rosszat akart az egyháznak; áll azonban, hogy csak jót tett vele. Ellenben a Restauráció kormánya, mely annyira javát akarta, csak rosszat tett vele.

Honnan e különös eredmény?

Onnan, hogy minél kevésbé szolidáris az egyház bármely hatalommal, s minél kevésbé hívja föl azt gyámolítására, annál erősebbnek és népszerűbbnek tűnik fel az új társadalommal szemben.

Ezen igazságot az egész világ elismerte néhány éve. Azóta többek által megtagadtatott az, egy megbocsáthatatlan önámítás uralma alatt. Remélem, hogy az újabb események folytán, hova tovább mindenki előtt világos lesz az.

Ne tartsanak attól uraim, hogy én itt majd azon egész történetet elbeszélem, ami Franciaországban

tizenkét év óta történik. Önök érteni fogják azon tartózkodás és méltóság érzetét, mely nem enged élnem az önök boldog szabadságával avégett, hogy mindazt elmondjam, amit gondolok azon kormányról, mely alá holnap visszatérendő vagyok, hogy ott életemet bevégezzem.

Csak melleleg említem, hogy midőn 1852-ben a császárság fölemelkedett a köztársaság romjain, elnyomva a szólás- és sajtószabadságot, nagyszámú katolikusok azon hiszemben voltak, hogy az abszolút hatalom újra felállítja az egyháznak politikai túlsúlyát, hogy arra fektesse önmagát. Kérték is azt tőle a szenvedélyes önodaadás egész elragadtatásával. Oly erélyes és ismételt intések dacára oda omlottak annak karjaiba, vagy inkább lábaihoz, mondván: „Légy a mienk, mi a tieid vagyunk!” És megmutatták neki a mi negyvenezernyi papjainkat, mindannyian készek segédjeivé lenni az ő négyszázezer katonájának, megalapítandó a második császárságot. Mindenki tudja ma, hogy mi lett ennek a vége. (Helyeslés.)

Kétségtelen, hogy III. Napóleon császár másképp is élhetett volna az ő mindenhatóságával, mint ahogy élt. Megmutathatta volna, hogy a törvénytelen és erőszakos anarchiának elnyomása nem gátolja egykori szabadságaink egyikét sem fejlődésében. Anélkül, hogy bármi sérelmet kövessen el az összes vallásfelekezetek törvény előtti egyenlőségén, bevégezhetette volna az egyház fölszabadításának művet, mely oly szerencsével kezdetett volt meg a parlamentáris királyság és köztársaság alatt. Mivel ezt nem akarta, azért váltam el én őtőle mindjárt diktátorsága kezdetén.

De az egyház régi túlsúlyát a kiváltság alakjában vagy alapján visszaállítani, egyedül neki engedni szót az általános hallgatás közepette, őt hagyni egyedül szabadon és tevékenységben leláncolt és béklyóba vetett ellenségeivel szemben, ez az, amit nem fog kivívni ma sem ő, sem semmiféle potentása a világnak, föltéve mint lehetetlent, hogy ilyesmire csak gondolnának is. Már csak a gondolata is annak,

hogyan efféle kimenetele lehetne a mi örökös válságainknak, csak pusztán kifejezése ezeknek az agrárreform-szerű követeléseknek, mindenkor elég volt Franciaországban arra, hogy az egyház veszélyes helyzetbe kerüljön. És ha ma új forradalom törne ki, megrémül az ember azon válság gondolatától, mit a klérusnak fizetni kellene azon képzelte szolidaritásért, mely néhány évig az egyház és császárság között látszott uralkodni.

Ne szűnjünk meg tehát emlékezetünkbe idézni és ismételni *Guizot* szép szavait, e jeles protestánsét, ki új dicsőséggel koszorúztatta meg magát, midőn a pápa fejedelemségét védte hálátlan katolikusok ellenében⁵:

A zsarnokság jótéteményei rövid ideig tartanak; megmérgezi az még azon forrásokat is, melyeket maga nyitott meg (*új tapsok.*) Csak, úgyszólván, ki-

---

⁵ *Historie de la civilisation en France*

vételes érdeme s körülményektől függő erénye lehet annak, s mihelyt órája ütött, minden természetes vétke kitör és ránehezedik a társadalomra.

Itt én kétségkívül csak megtérteknek beszélek. A szabad Belgiumban az abszolút hatalom igen kevés csodálóra talál. De én oly hazából jövök, hol a katolikus táborban tizenkét év óta naponként száműzetni és elátkoztatni halljuk a politikai garanciák kutatását, a szólásszabadságot és a parlamentáris ellenállást. Tanulmányozván ez iskola genealógiáját, egy elődjére akadtam annak, ki minden ellenokot megelőzött és egybefoglalt a politikai szabadság ellen azon híres levelében, melyet 1771. április 7.-én írt Saint-Lamberthez:

Én nem vagyok parlamentista, úgymond... én jobb szeretek engedelmeskedni egy szép oroszlának, mely sokkal erősebbnek született nálam, mint két száz hozzám hasonló patkánynak. (*Hosszas derűtség és mozgalom.*)

Voltaire volt, aki ezt írta. És a „szép oroszlán“ XV. Lajos. Az abszolút monarchiák rendszerint egy XV.

Lajossal végződnek, miután egy XI. Lajossal kezdődtek.

Azon katolikusok, Belgiumban, Ausztriában vagy másutt, kik panaszkodni szeretnének a demokrácia e kellemes és becsületes formájának, mely *parlamentáris királyságnak* nevezetik, unalmas voltán és hátrányain, nekem a Restauráció ama naiv liberálisait juttatják eszembe, kik csodálkoztak a *júliusi forradalom* után, látván a büdzsét egy milliárdra felfszaporodni. A főntebb idézett nagy szónoknak jeles vetélytársa, *Thiers*, ezt mondta nekik:

Ah, önök panaszkodnak, hogy egymilliárd fizetni való van; vegyenek búcsút ama boldog parttól, nem fogják azt többé meglátni! (*Vidámság.*)

Ugyanazt kell mondanom azoknak, kik a királyság által mérsékelt alkotmányos kormányzás ellen zúgolódnak: Vegyenek búcsút e boldog parttól, mert ha egyszer elhagyták, ha elvesztették szemük elől, soha sem fogják azt többé látni. Azontúl benne lesznek önök a teljes demokrácia, teljes köztársaság

és a teljes általános szavazójog tengerében, kétségbeesve, reszketve kell majd evezniük, hogy oda ne vesszenek. (*Ismét vidámság.*)

Ide értünk, íme, e vésteljes tágas terére a demokráciának, mely elborítja a jelen társadalmat. E veszélyek éppen a katolikusokat fenyegetik mindenütt és mindig, de éppen csak ők tekinthetnek arra félelem nélkül, mert csak ők biztosak, hogy hitükben erőt nyernek azokkal dacolni, azokat legyőzni. Szabad legyen elsorolnom és kijelölnöm ezen veszélyeket néhány szóval.

Legelső ezek közt ama forradalmi szellem, mely nem lényege a demokráciának, de majdnem mindig összevegyül vele. E szellem ezerszerte veszélyesebb a szabadságra nézve, melynek megmérgezi forrásait, mint a tekintélyre, melynek nagyon is örömmel hordja jármát, cserébe azon táplálátért, melyet az az ő romboló ösztönének juttatott. (*Helyeslés.*) Ez az, ami az általa sugallt rémület és fölébresztett vágyak által fő szerző oka a jelenkori nyilvános élet minden aljasságának. (*Új helyeslés.*) Ez az, mi a demokráciát

ama becstelenségre kárhoztatja, hogy lemondjon és hol egy Cézárban, hol egy Conventióban személyesüljön.

Ahol nem is fajul cézárizmussá a demokrácia, mindig ki van téve annak, Európában úgy, mint Amerikában, hogy feloszoljon és szétmorzsoltsassék az egyenlősítési nívó által.

Nem amaz észszerű és törvényes egyenlőségről van itt szó, mely nem egyéb, mint a természetes jogosság alkalmazva a társadalmi intézményekre, hanem ama jogtalan egyenlőségről, mely minden függetlenséget és különbséget számúzve félreismeri a természet első törvényét épp úgy, mint a szabadság első föltételét; mely üldözi a talentumot és értelmiséget úgy, mint a gazdagságot és a születést; mely Fouquier-Tinville-lel azt mondja Lavoisiernek: „A köztársaságnak nincs szüksége tudósokra!” és Louis Blanc-nál (Luxembourg, 1848): „Az értelmi felsőbbség épp úgy nem ad több jogot, mint az izom-felsőbbség. “

Hol ez uralkodik, és uralkodni törekszik mindenütt, az emberi szellem elszegényedése és zsibbadása követi a szívek szolgaságát. A középszerűség sérthetetlen mindenhatósága gyűlöletes bizalmatlanságot támaszt és nevel minden ellen, ami magasabb vagy feljebb emelkedik. Minden szabad és férfias eszme az általános közönségesség útjára vettetik. Minden személyes méltóság gyanússá válik. Minden községi vagy egyéni ellenállás lehetetlen. A jog el van nyomva az erő által, mint a minőség a mennyiség által. A természetes és törvényes egyenlőtlenséget, a munka és érdem szülöttjeit, feláldozza a tömeg előítélete és szenvedélye. A tehetséget, ékesszólást, erényt, igazságot elborítják ama vak és néma, felelőtlen és sérthetetlen tömegek hullámai, melyeket semmi büntetés nem ér el, semmi lecke nem javít, de méltatlan vezetők igen gyakran félrevezetnek és uralkodnak rajtuk, hogy a lázadás szaturnáliáin keresztül a szolgaság gyalázatos kéjeihez vigyék. Az egyén, az izolált polgár, minden garanciától s min-

den kezdeményezéstől megfosztva marad; és a tulajdon nem kevésbé van fenyegetve és lealázva, mint az egyén. Mint a kiváltság végső menedékhelye, és az egyenlőtlenségnek, mind közül a legsértőbb egyenlőtlenségnek utolsó és kétségtelen jele, egy vonalban látja magát a birtok a születési arisztokráciával (mert az örökség ugyanazon ellenvetéseknek van kitéve, mint az örökösödés): folyvást aláásva a kisajátítás által, melyet már nem a szükséghez vagy éppen a közhasznossághoz képest alkalmaznak, hanem csak az állam ügynökeinek belátása vagy szélye szerint. A tulajdon szentsége azon kockán forog, hogy nemsokára a gótikus előítéletek közé sorolják, és azon tehetetlen akadályok közé, melyeket útjában a haladás eltipor.

A veszély ezen tüneteit, melyek már minden mai népnél mutatkoznak, kiváltképp a *centralizáció* folytonos és napról napra történő haladásában lehet látni, a centralizációéban, melyet a fejedelmek találtak ki, hogy megkönnyítsék a forradalmak diadalát, és amely, sírja lévén előbb a régi jogú királyságnak,

most az újkori demokrácia börtönévé fenyegetőzik lenni. Szerencsére, ez az esztelen centralizáció gyanús kezd lenni az értelmes és független demokraták előtt; de még (a mi pillanatnyi és bátortalan erőlködésünk óta az 1849-ki törvényhozó gyűlésben) senki sem gondolt rá komolyan, hogy annak gát vettessék.

A centralizáció folyton és mindenhol olyan hatalommal fegyverezi fel az államot, amelyet őseink nem is gyanítottak; és olyan régiókat foglal el, mint pl. az oktatás⁶ és az alamizsna, melyekben az állam tevékenysége mindig ismeretlen volt a régi népek-

---

⁶ „A liberális párt, midőn azt az elvet állítá föl, hogy egyedül az állam ad oktatást, és hogy az egyik ember nem közölheti szóbelileg másokkal eszméjét, ha csak az állam zsoldosává nem szegődik, roppant eszközt adott a zsarnokság kezébe, mely a legnagyobb veszélyeknek teszi ki az új társadalmat.” Tudják önök, hogy ki mondta ezt? Renan, a „Revue des Deux-Mondes”-ban. 1856. Igaz, hogy még akkor nem volt megbízva tudományos küldetéssel a császár által, és nem is volt tanár, az állam zsoldosa.

nél; kiváltképp gyakorolja pedig befolyását a közhivatalok kizárólagos osztogatása által, melyeknek száma nőttön-nő, s lángoló buzgalma felgyújt sorban minden nemzedéket. Ez általános és dühös hivatal-vágy a társadalmat zsákmánnyá teszi, melyből egy egész parazita nemzedék táplálkozik, amíg egy másik éhes, kuncsorgó nemzedéknek nem sikerült kivetni őt helyéből a szolgaság csodatételei vagy a forradalom árjai segítségével.

Ezen társadalmi söpredék rettentő szabályszerűséggel tenyészik egész Európa-szerte. Szintén így van a dolog ama fokozatos azonosítással, mely minden ország törvényhozása és intézményeiben működik, a francia centralizáció mintájára. Egy új nemű kozmopolitizmus fölállításán dolgozik az, mely majd végre megöli a haza ismeretét szintúgy, mint az egyéni méltóság érzetét.

Ekképp Európa minden úton a római birodalom amaz utálatos kormányrendszere felé halad, mely szintén egy megromlott demokrácia mocsarából

eredt, amelynek még ma is, a mi korunkban, a mi hivatalos tudósaink, a mi udvari írástudóink, sőt, még némely német tanárok⁷ közt is, oly szentelen dicsőítői akadnak.

I. Napóleon már megmutatta a szárazföldi Európának, hogy nem lehetetlen alávetni a legcivilizáltabb nemzeteket sem az általános lealáztatás jármának. A centralizált és túl *demokratizált* államok törvényei és erkölcei ezentúl maguk lerontják majd azon korlátokat és gátakat, melyek miatt nem bírt mindig célt érni ama *nagy ragadozó ember*.

Szabad-e hozzátennem, hogy a centralizáció haladása, sehol sem bánt engem annyira, mint Belgiumban? És ha, cserében az irántunk itt tanúsított szíves és nagy vendégszeretetért, merhetek egy baráti tanácsot kockáztatni, azt mondom minden pártbeli belgának: Álljanak ellen legvégsőig a bürokrácia és centralizáció foglalásának. Álljanak ellen,

---

⁷ Akik között elsősorban kell megnevezni Mommsen és Droysen urakat

nem csupán politikai és vallásszabadságuk iránti szeretetből, hanem és főleg nemzetiségük érdekében, mely oly drága minden valóban liberális szívnek. Ne szavazzátok meg mindjárt törvényeitekben amaz annexiót, melyet eltaszít honszeretetetek és boldogságtok. (*Egyhangú taps.*)

Még azon nemzetek is, melyek anyagi nagyságuknál fogva megmenekülnének a sympatheticus beolvadástól, mindaddig, míg a demokrácia meg nem leli morális állását, ki lesznek téve mindazon megáláztatásnak, mit a szabadság nélküli egyenlőség és a rafinált civilizáció politikai életerő nélkül magával hord. Azzal a kockázattal fognak szembesülni, hogy az egyenlőségi féltékenységet nőttön-növő szolgáltsággá lássák fajulni; a tömeg esztelen elragadtatását nevetséges pánikká és letargiává olvadni; a jellemek színvonalát úgy, mint a képességeket, alászállni; a nyilvános élet realitását üres csalképekkel pótoltatni; mindenki jogát mindenki akarata által elnyomatni; a politikai életet a nyugalom szeretetének,

egy efemer biztonság szükségének feláldozni; a forradalmat majd mint madárijesztőt, majd mint cin-
kostársat, a köz szabadság lenyűgözésére földidézve;
e szabadságot elnyomva, nem a szultánok baromi
őszinteségével, hanem a cézárook alattomos képmu-
tatásával, mely nem vallja be, sőt nem is engedi be-
vallani a despotizmus valódi létezését; végül a dik-
tatótúrát, a szuverénnek proklamált sokaság nevében
gyakorolva, és a szabadságával fizetve meg e nevet-
séges szuverenitás árát; egy napig úr, másnap, és az-
tán századok folyamán — rabszolga.

Ezt fogja nyerni a politikai élet. Hát még az erköl-
csi életet, a lélek életét, mennyi veszély fenyegeti
azon társadalmi állásban, melyet a három utóbbi
század monarchikus visszaélései készítettek a de-
mokráciának! A jólétnek általános és kizáró szenvedé-
lye; a becsület zabolájának eltűnése, mert a tö-
meg, mint már Machiavelli mondta, nem szokott
becsülettel bírni; az emberi gőg esztelen bizalma, az
utópiák áztatása, az erkölcstelen siker elvetemedett

kultusza, a keresztény alázatosság helyett a szolgáltság, irtózatos és szünetlen kísérletek a gondolat és cselekedet mindegyik terén: a határtalan nyilvánosság divatja mindenki számára, aki csak a dogmát és a keresztény morált meg akarja támadni; a szemérmetlen és hitetlen írók rettentő népszerűsége, kiket oly ügyesen nevezett el Guizot *szellemi gonosztevőknek* (*helyeslő mozgás*); a színpad, a rendőrség pártfogása alatt, az ellenünk intézett rágalmak és sértegetések műhelyévé alakítva; a történelem méltatlanul meghamisítva s átalakítva majd minden piszok gyülekezőhelyévé, majd az üldözők és a hóhérok rendszeres megdicsőítésévé, VIII. Henriktől kezdve egészen Robespierre-ig; a regény, nemcsak mint eddig az érzékiség liferánsa, hanem a bűn teológiájának prédikátora és a társadalmi szörnyalakok boncmestere (*új helyeslés*); fiaink sőt leányaink nevelése is hitetlen egyedárusok betölthetetlen kezében, kik az állam nevében és színe alatt elragadnák azokat tőlünk, hogy bezárják értelmi börtöneikbe és ott tartásuk őket, amíg ki nem irtják a családi hit minden

nyomát lelkeikből; végül a vallás a tömegek közönyének, a tanultak makacsságának, a hatalom bizalmatlanságának vagy ellenségeskedésének áldozata, várván, míg maga az igazi teória alkalmazható lesz. És ezen teória itt van, fölállítva tizenhárom évvel ezelőtt két apostol által, kiket legalább őszinteségükért illő megdicséernünk.

1849. novemberben egy népképviselő, ki akkoriban elég híres volt, mondta a választókhoz szóló nyílt levelében: „A köztársaság két hatalommal bír, két fegyverrel, mert annak alapja a népfölség, a nép pedig fölség mind a lelkiekben, mind a világiakban. Nincs többé papi süveg, nincs többé korona. A nép pápa és király egyszersmind.“

És a múlt évben, még pedig itt Belgiumban, Brüsszelben, és a társadalmi tudományok haladását elősegítő nemzetközi társulat kongresszusán egy francia demokrata ezt mondta⁸:

---

⁸ Annales de l' Association internationale pour e progrès des sciences sociales, II. 160. o.

Nem, uraim, nekünk nem kell két fegyver, nekünk csak egy kell; de azt akarjuk, hogy a kezünkben legyen. (*Hosszas és nagy hatás.*)

Íme, uraim, a jövő zsarnokságnak ezen egyszerűsége naiv és vad törekvései a múltnak leggyűlöletesebb szolgásgába vezetnek vissza bennünket. Ennek az anti-keresztény és anti-liberális demokráciának az eszményképe nem egyéb, mint a mindenhatóság egyetlen kézben összpontosítva és a léleknek és testnek eltaposása egyetlen hatalom alatt, mint Kínában, mint a hajdani Egyiptomban, mint a római birodalomban.⁹

És, miként jeles tudósunk, Doellinger, három fölséges lapon („*Heidenthum und Christenthum*,” 415.

---

⁹ Látható eme szolgásg iszonyú mélysége a következő mondatban, melyet a *Siécle*”-ből, az antikeresztény és antiliberális demokrácia legelterjedtebb közlönyéből vettem ki: „Az állam kötelezni tartozik minden polgárát, hogy őt szolgálja eszével és karjával.” 1861. december 5.-i szám. – XIV. Lajos ugyanezt mondta: „L’État, c’ est moi,” „az állam én vagyok”; de nem mert volna hasonló következtetést vonni abból.

1.) megmutatta, a római császárság egységes despotizmusa korántsem volt oly fenyegető a lelki szabadságra és a keresztény hitre nézve, minő az új állam abszolutizmusa lenne: amaz első cézároknak nem ismerték még sem a cenzúrát, sem a policiát, sem a hivatalos oktatást, sem a bürokráciát, sem a távírdát, sem a vasutat, sem a csendőrséget, és annyi tömémentelen más eszközt, melyeket a zsarnokság szolgáltatóra a civilizáció föltalált. (Új hatás.)

Íme, elég hosszan kitértem a veszélyekre, melyek a lelket és a társadalmat fenyegetik a demokratikus kormányzat alatt; pedig még nem mondtam el mindent. De lehetetlen volt ellepleznom a jelen és jövő veszélyeit azon keresztények gyülekezete előtt, kik önmaguk szintűgy mint gyermekeik, Isten kegyelmével, harcolni hivatottak a gonoszságnak minden találmánya és diadala ellen.

Azt kell-e ebből következtetni, hogy e veszélyek, e bajok komolyabbak és rettentőbbek azoknál, melyeknek atyáink voltak kitéve és amelyeken az egy-

ház mindedig győzedelmeskedett? Bátran mondom, hogy nem. A világ mindig ki volt téve a kísérleteknek és megpróbáltatásoknak, hogy megfélemlítsék a keresztényeket, de nem hogy legyőzzék. A hűbéri rendszer, ezen dicső és termékeny reakció a római és bizánci monarchikus süllyedés ellen, minden jótétei és tagadhatatlan nagysága, erős és férfias szabadsága mellett, szintén nem menekülhetett meg a romlottság és önzés örvényeitől, melyekben utoljára is sírját találta.

A hetedik századtól a tizenharmadikig, a középkor eme két aranykora közt fekvő akármelyik századból, és pusztán csak a középkor nagy szentjeinek irataiból, minők Szent Bernát és Damiani Szent Péter, oly képet festhettek önök elé, mely nem kevésbé siralmas és nem kevésbé igaz amannál, mely önöket az imént tán föllázította.

Egyébiránt, feltéve bár, hogy a hajdani bajok kisebbek volnának a maiaknál, nincs többé köztük választásunk. Nincs hatalmunkban felcserélni a tizenkilencedik század veszélyeit a tizenkettedikével,

de harcolni kötelességünk korunk bajai ellen, és teljes bizalommal mondhatom: Tökéletesen hatalmunkban áll azokat legyőzni. (*Helyeslés.*)

Mindezen általam kijelölt veszélyek egyformán fenyegetik az egyházat és a társadalmat. De az egyház sokkal biztosabb orvoslatával bír annak, mint a társadalom. A mennyei segítségen kívül, mely nem hagyhatja el, magukban a demokratikus eszmékben és intézményekben lelheti föl az egyház a fegyvereket és eszközöket, melyek szükségesek a demokrácia által megfogant veszélyek és gyengeségek győzedelmes leküzdésére. „*Salus ex inimicis tuis.*”

Nem akarom egyenesen azt állítani, hogy a vallás magában elegendő az új világot megvédeni az azt fenyegető erkölcsi bukástól. Ez illúziótól megóv engem a római birodalom példája, mely bár kereszténnyé lett, mégis a megvettetés legutolsó fokára süllyedt alá. De azt állítom, hogy a jelen társadalom nem menti meg magát, ha csak a kereszténységnek oltalma alá nem menekül, még pedig azon kereszt-

ténységnek, mely a legtökéletesebb és legéletképe-
sebb formával bír, a katolikus egyház oltalma alá. A
jelen és jövő nemzedékeknek minden bölcsessége,
minden bátorsága és minden erénye nem lesz ele-
gendő ily óriási veszélyek ellen küzdeni; elbuknak
ők e küzdelemben, ha megátalkodva, Isten nélkül, a
keresztények Istene, az egyház Istene nélkül kezde-
nek abba.

Igen, ha a demokrácia, szuverénné és sorsának
egyedüli intézőjévé lévén, a voltairei polgárságot
fogja követni, a vallásos fék iránti ellenszenvében,
az erkölcsi fék iránti közönyében, és a papok gyűlö-
letében; ha, mint elődje, megvesztegetni és elgyen-
gíteni engedi magát a szerencse által, hogy majd
csak a félelem és szenvedés uralma alatt térjen
eszére és hitére vissza, megjósolhatni gyors és gyalá-
zatos bukását. (*Taps.*) És csak azért fog felkelni ko-
ronként, efemer lázadások paroxizmusában, hogy
mindannyiszor annál mélyebben bukjon alá a cé-
zárizmus mélységébe.

A vallásnak, százszor elmondtuk már, szüksége van a szabadságra; de mindig hozzátettük, hogy: A szabadságnak is szüksége van a vallásra, mindenekfelett pedig ezerszerre a demokratikus szabadságnak. A világ eme hajdankori, de mindig élő és mindig fiatal jótevőjének segélye nélkül a modern szabadság soha sem győzheti le az akadályokat és ellenségeket, melyek ostromolják.

Minél inkább demokrata valaki, annál inkább kell kereszténynek lennie; mert az emberré lett Isten gyakorlati és buzgó tisztelete: mellőzhetetlen ellensúlya a demokrácia amaz örökös törekvésének, hogy felállítsa a magát Istennek hívő ember tiszteletét. (*Élénk helyeslés*). Az önittasság, a földi boldogság bálványozása, a szuverén nép szuverén eszének istenítése, ezen rejtett méreg a demokrácia fejlődésében, csak a keresztény hitben és alázatosságban találja ellenmérget.

Ezért mondta *Tocqueville*, e jeles kortársunk, kit már a régiekkel együtt idéznek, ama halhatatlan mondatot: „Minél több szabadságot enged az ember

magának e földön, annál inkább le kell láncolnia magát az éghez.” (*Tapsok.*)

Itt ismét hangosabban szólnak a tények az elméletnél. Mindazon országok, melyek kivívták és megőrizték a szabadságot, mindazon demokratikus forradalmak, melyek sikerültek, homlokukon hordják a vallás eltörölhetetlen bélyegét; példa Hollandia a 16. században, Anglia a 17.-ben, Amerika a 18.-ban, és büszkén teszem hozzá: Belgium a 19.-ben.

Kérdezzétek meg azokat, kik az Egyesült Államokból jönnek, majd megmondják, hogy e roppant nép oly nagy, oly hadakozó, oly bámulatos, bár balsorsainak és vizályainak közepette, mégis mennyire uralkodik fölötte a vallás; és hogy e vallás, bár többnyire tökéletlen, hibás, de komoly és őszinte, folyvást legelső minden politikai intézménye közt, sőt az egyetlen, mely egyetemes és változhatatlan.

A francia forradalom szerzőinek Isten és ember előtt legmegbocsáthatatlanabb vétke, hogy megvetette, kigúnyolta, és üldözte Franciaország vallását.

Ezért nem sikerülhetett az, s méltán és szomorúan elmondhatták róla:

Polgárilag megtette a magáét; politikailag mindedig nem egyéb, mint egy nagy csalódott remény.¹⁰

Álljunk meg amellet, hogy az újkori demokráciára nézve parancsoló szükségesség, hogy megtérjen alázattal és szívesen atyáinak vallásához. Egyik újabb fázisában ezen még *folyvást tartó* forradalomnak, 1848. február 24.-én, egy ellenséges kéz hatolt be ama nagy és feddhetetlen szónok kabinetjébe, kit a lázadás éppen száműzött volt, kilopta onnan azon jegyzékeket, melyeket másnap a szószékre szándékozott vinni, és nyilvánosság elé bocsátotta. A többi közt ezen alapigazság volt azokban olvasható¹¹:

Két lényeges kelléke a jó polgárnak a szabad országban: először, tisztelni és eltérni tudni mások

---

¹⁰ Albert de Broglie herceg 1855-ben.

¹¹ Guizot, *Projet du discours*, publié dans la *Revue retrospective*, No 28.

szabadságát; másodszor, élni tudni saját szabadságával.

Azt kérdem, ki fogja megtanítani e két feltétel gyakorlására a jó polgárt a mai demokráciában? Ki, ha nem a vallás? Ki tanítja meg főképp ellenhatásra az új állam eltipró nivója ellen? Ki kelti föl benne az erkölcsi erőt, a férfias türelmet, a legyőzhetetlen kitartást, a hajthatatlan függetlenséget, melyekre mindinkább nagyobb szükségünk lesz, hogy dacoljunk a hullámokkal? (*Mozgolódás.*) Ki tartja fönn lelkünkben az életet, szívünkben a reményt, midőn csalódásból csalódásba s szolgaságból szolgaságba esünk, midőn szavazatunk, óhajtásaink, szavaink elenyésznek a tömeg szolgálai kiáltásaiban, midőn karjaink lefegyverezve, ajkunk lezárva, tollunk eltörve lesz? (*Hosszas tetszés.*) Kicsoda, ha nem a vallás?

Mert csak a vallás a kiapadhatatlan forrása ama természetfölötti erőnek, mely fenntartja a lélek ruganyosságát, belé csepegteti a jog, méltóság és szabadság ösztönét. Hozzáteszem ismét és mindig: A

katolikus egyházban személyesített vallás; mert ez az, és csak ez, mely dacára bizonyos sajnálatos szövetségeknek és némely ellenkező látszatnak, utoljára is harcba fog szállni egykoron az abszolút hatalom ellen. Csak ez tudott ellenállni a Napóleonok elsejének, akkor, midőn az egész szárazföld meghajolt előtte. Csak ez szül még most is, mint szép ifjúkorában, mártírokat; és a mártírság, mondta nem tudom melyik filozófus, az ég találmánya a föld urainak megfékezésére. (*Éljen kiáltások.*)

És ki lesz képes megszilárdítani, feleleveníteni a tömegek öntudatában a tulajdon fogalmát, mely már is oly durva megtámadásokra talált, s melyet még nagyobb veszélyek fenyegetnek? Nemde, megint csak a vallás? Mert igen helyesen mondák, hogy „aki nem hiszen Istenben, birtokosnak kell lennie, hogy a birtokban hinni tudjon.”

(*Általános és hosszas nevetés.*) És vajon ki bírja zabolázni és elnyomni a jólétnek amaz általános és kizárólagos szenvedélyét, melynek félő, hogy cinkosai

és áldozatai leszünk egyszersmind, ha nem a katolikus egyház, mely mindig különös buzgalommal szentesítette a tulajdon sérthetlenségét, de mellett az áldozat és megtartózkodás szellemét lehelte a tulajdonosba, s magát a tulajdont tehernek és erkölcsi kötelezettségnek bélyegezte? Az egyház, mely a világot a legteljesebb, legegységesebb és legváltozatosabb típusával ajándékozta meg a testületi tulajdonnak, melyet oly bölcsen biztosítottak és gyakorolnak Angliában és Hollandiában, mint Amerikában, s oly esztelenül félreismertek a mi újabb törvényhozóink, és amelynek fönmaradása nélkülözhetetlen a magántulajdon biztosítása és megszilárdítására? Az egyház, végül, melynek megbocsáthatatlan kirablása adott jelt mindazon megtámadásokra, melyek az állam nevében a magánjog ellen elkövetettek, és előre igazolta a kommunizmus és újabb szocializmus minden érveit? (*Helyeslés.*)

Ekként szemlét tarthatnék mindazon sebek és veszélyek fölött, melyeket az imént jeleztem, meg-

mutathatnám mindenütt az orvosságot is a baj mellett, azt az orvosságot, mely mindig feltalálható, s mindig sikeres az egyház anyai kezében. De az idő sürget, és csak a következőkre szorítkozom.

Az új társadalom minden szabadelvű és törvényes vágyai magukkal hordják a *törekvés* és *felelősségnek*, az *erkölcsi* törekvés és *egyéni* felelősségnek, tehát a keresztény élet e két alapfogalmának erélyes kifejlődését. És ki mástól tanulhatná meg, hogy fegyelmezni tudja a törekvést, s meghatározni és mérsékelni a felelősséget, ha nem a keresztény vallástól? Nem abban találja-e föl legbizonyosabban ama nagy természeti erények megbecsülhetetlen és mellőzhetetlen segélyét, melyeket a vallás magáévá tesz, megvéd és terjeszt, melyeket a katolikus egyház a négy fő erény neve alatt szentesített, és amelyek, bár megismerésre és dicsőítésre kerültek a bölcsészet által, mégis csak a keresztény társadalom keblében lelték föl valódi szentesítésüket és tökéletes kifejlésüket? Nem a politikától, hanem a katekizmustól kell kérdezni azok neveit és tulajdonságait: az *okosság*, mely

szellemünket világosítja és kormányozza; az igazság, mely a mások javának és jogának tiszteletén alapul; a mérséklet, mely minden szabálytalan testi kívánságot elnyom; az erő, *fortitudo*, azaz a lélek ereje, mely kész mindent megvetni, hogy a jót teljesítse, és mindent tűrni, hogysem kötelességét elmulassza. Merem állítani, hogy egy kormányforma sem követeli e négy erény pontos és állandó gyakorlatát annyira, mint a demokrácia. Semmi alkotmány, semmi politikai program nem pótolhatja nála a katekizmusnak ezen lapját. (*Hosszas helyeslés.*)

De, hogy e felséges gyógyszer alkalmazhassák a katolikusok, kik annak letéteményesei, s hogy az őket illető emez üdvös befolyást gyakorolhassák az új társadalomra, ép annyi jó hitre, mint önmegetagadásra van szükségük. Kiváltképp szükséges, hogy a megrögzött előítéletek fölvilágosíttassanak, eloszlattassanak. Nem szabad többé gyanúsíttatnunk azzal, hogy nem akarjuk elfogadni egy harcoló korszak feltételeit, hogy a jelenkor sürgető szükségét kimé-

rákra és sajnálkozásra vesztegetjük, habár a legtermészetesebb s legtiszteletreméltóbb sajnálkozásra is, és kiváltképp, hogy mi a világot, közvetve vagy közvetlenül vissza akarjuk vezetni egy visszahozhatatlanul elveszett múltra.

Semmi elővigyázat nem fölösleges e részben a vélemény sötét gyanúsítása ellenében. Mindenütt és mindig figyelik a szemek a mi magunk viseletét, írásainkat, beszédeinket, és mihelyt legkisebb ürügyet szolgáltatunk azon hitre, hogy szívünk fenekén ellenséges doktrínákat rejtünk az új társadalom ellen, ellenségeink megragadják ez ürügyet, bármily frivol legyen is az, hogy kizsákmányolják azt az egyház és a katolikus igazság ellen, és igazolják előítéleteiket, erőszakjukat és igazságtalanságaikat.¹²

---

¹² „Mindenekelőtt, a katolikusok és a katolikus sajtó mindent kerüljenek, mi azt hitethetné el, hogy léteznek a múltban bizonyos intézmények, bizonyos politikai és társadalmi formák, melyek minden külső tökéletesedés alól kibújnak szerintünk; hogy a mi törekvésünk arra irányul, hogy azokat tartózkodás nélkül dicsérje és ajánlja a következő nemzedéknek, mint az üdvnek egyetlen módját.”

Különben, valamint az egyházat és a katolikus doktrína összességét nem ez vagy amaz excentrikus író paradoxai és palinódiái után kell megítélni, szintúgy a demokrácia alapelveit és a demokratikus tömegek szívének valóságát sem kell megítélni egyes divatban levő regényírók vagy újságírók invektívai és denunciációi után. Mindent rosszallni az új társadalomban, azért hogy ez demokratikus, épp oly gyermekes tévelygés volna, mint mindent csodálni a régi társadalomban, mert az arisztokratikus vagy monarchikus volt. (*Új helyeslés.*) A középosztály, maga ezen polgárság, melyet ma oly örömet bántanak, fent és alant, és amellyel oly drágán megfizettették pillanatnyi túlsúlyát, még ez a polgárság is, mely oly nagy hibákat követett el, nem egészen volt büntetésre méltó hibáiért. Azok mellett, kik e hibákat elkövették s kik azt szükség esetén újramelegyenek, e polgárság sok oly becsületes és becses elemet és sok oly lelket zár magában, melyek méltán megérdemlik, hogy tanulmányozzák, kíméljék és visszavezessék.

Mit mondok? Nem ezen polgárság népesíti-e fiaival a mi Saint-Vincent de Paul-i értekezleteinket? Nem ez adta-e a katolicizmusnak a lelkes küzdők legnagyobb részét, mint pl. Lacordaire és Ozanam, hogy csupán a holtakat idézzem?

A polgár iránt bizonyos gyűlölet él, melynek némely katolikusok is oktalanul visszhangjává teszik magukat, és mely, alapban, nem egyéb, mint a plebejusi féltékenység eleven tünete, mely kiütött társadalmunkon. Amit abban üldöznek, az ismét csak az arisztokráciának egy látszata, végső töredéke a társadalmi hierarchiának. (*Igen jól!*)

Éles és mérges rágalom egyetlen sebet sem gyógyítja be a társadalomnak, amiben a nép, a polgárság és minden osztály összevegyül s áthat egymáshoz oly kölcsönös befolyások által, amik aztán az összesre vetik vissza a jót és rosszat, mit egyik-másik társadalmi frakciónak volnánk hajlandók betudni.

Ne legyünk tehát mértéken túl sem magasztalói, sem rágalmozói az új társadalomnak. Tanulmányoz-

zuk, intsük, javítsuk azt, ha lehet; de ismerjük el különösen azt, hogy mi nem látunk mást azon kívül. Százszor többet ér, ezt elismerve, ha szolgáljuk azt azon reményben, hogy majd megtisztítjuk s föl-emeljük azt az igazság és igazságosság által. Ez a legjobb, talán egyetlen mód, meggátolni a forradalmárokat és Saradanapalokat, nehogy rá vessék kezüket, hogy saját éhszomjuk és önzésük hasznára kiszákmányolják azt.

De nem elég megállapítani, hogy a katolicizmus ily fölséges gyógyszert nyújthat a demokrácia bajai ellen, én azt is megállapítani hiszem, hogy a katolicizmusnak mit sincs félni a szabadelvű demokráciától, és mindent remélhet azon szabadságok kifejlődésétől, miket magával hord.

A katolicizmusnak minden érdeke azt kívánja, hogy saját erejével küzdjön mindaz ellen, mi fenyegeti és kompromittálja az új társadalmat és a szabadságot, ami annak új és életdús elve. Az abszolutizmus, a centralizáció, a demagógia — ezek a liberális

demokráciának nagy ellenségei: és ezek egyszersmind azon erők, melyeket az egyház lel mindenhol útjában, mindenhol fölfegyverkezve ellene, és mindenütt kérlelhetetlenül.

Visszaverni az állam foglásait, megszentelni a tulajdonjogot, tisztelni az egyéni szabadságot, megalapítani és fönntartani a társulás jogát, ezt kívánja a demokrácia haladása és megszilárdítása, és ezt kell akarnia az egyháznak is, mert senki sem veszi annak hasznát annyira, mint az egyház.

A politikai és polgári szabadság minden kiterjedése kedvező lesz az egyházra nézve, és minden megszorítása ellene fordul. Hol van hát az az újabb szabadság, mely ezentúl vagy szükséges vagy legalább igen hasznos nem lenne az egyháznak? Van oly szabadság mellyel a demokrácia keveset gondol, s melyet a katolikusok méltán sajnálnak vagy követelnek vissza, mint a végrendelkezés szabadsága, az alamizna-szabadság; de egy sincs azok közt, miket a forradalom szült, olyan, melyre a katolikusoknak

még nagyobb szükségük ne volna, mint a demokráciának. (*Helyeslés.*)

Ma mindenütt a katolikusok azok, kiknek szükségük van a szabadságra, és kik azt akaratlanul is kérik vagy sajnálják. Mindenütt a mi elleneink azok, kik azt megszorítják, erőszakot követnek el rajta, kizsebelik, felhívva ellenünk az állam visszaéléseinek fenntartását vagy kiterjesztését a lelkiismeret, család, birtok és szabad vélemény terén.

Ezért kell szüntelen ismételni azokat az erős szavakat, melyek mintegy húsz éve íratnak most már egyik legjelesebb püspökünk által, s kinek dicső tekintélye azóta naponként növekedett:

E szabadságot, mely oly drága azok előtt, kik bennünket azzal vádolnak, hogy nem szeretjük azt, mi proklamáljuk s kívánjuk magunk úgy, mint a mások számára. . . .

Mi elfogadjuk, mi kívánjuk a 89-ben proklamált elveket és szabadságot. . . .

Ti nélkülünk és ellenünk csináltatok az 1789-ki forradalmat, de a *mi számunkra*, így akarván azt Isten a ti akaratotok ellen. (*Hosszas tapsok és bravó! kiáltások.*)

Vegyük egyenként a legnépszerűbb eszméket, a legelfogadottabb intézményeket az újkori demokrácia keblében, kétlem, hogy találunk csak egyet is, mely a világ jelen állásában ne legyen elfogadható, sőt hasznos a katolikusokra nézve.

A XIX. század dicsekedik, és joggal, hogy újra fölállította a nemzetiség eszméjét. Ezen eszmét, mint imént kimutattam, nemhogy elősegítené, de mint hiszem, inkább fenyegeti a kozmopolita demokrácia haladása. Abszolút elvvé változtattatva, mint minden eszme és elv e világon, mérsékletlen és veszélyes alkalmazást idézhet elő és képtelenséggé fajulhat. De magában véve, túlhajtás és visszaélés nélkül, igazság az, és, mint minden igazság, hatalom. És honnan származik ezen eszme? Ki keresztelte és áldotta meg, ki tanította, képezte és szentesítette a ke-

resztény nemzetiségeket? Ki örködött azok növekedésén a leggyöngédebb anyai szeretettel, ha nem az egyház? A hajdankorban nem a kiválóan vallásos népek, mint a zsidók és rómaiak, őrizték-e meg a nemzeti szellem mindig élő lángját jó és balsorsban? És az új korban, legyen bár szó győzelmes nemzetiségekről, mint Franciaország, vagy szenvedőkről mint a hős Lengyelország, egységes nemzetről mint a spanyol, vagy vegyesről mint Magyarország, latin, germán vagy vegyes eredetű nemzetiségekről, mint az önöké, kit találtak mindezek bölcsőjük mellett és egész pályájukon, ha nem az egyházat, annak miszcionáriusait, főpapjait, apostolait, szentjeit, barátjait, megszámlálhatatlan szolgálait, kik örökösen görnyednek a barázdák alatt, melyeket századokról századokra szántanak, hogy polgárosodást, erényt, igazságot és szabadságot vessenek beléjük? (*Élénk helyeslés.*) Egyfelől a legnagyobb hálátlanságot, másfelől a legnagyobb értelmetlenséget kell föltennünk, hogy ellenségeskedést állítsunk az elnyomott

nemzetiségek törvényes újjászületése és az egyház határtalan anyai szeretete között.

Mások tán a suffrage universelt vetik ellenem. Az általános szavazat! Én nem vagyok annak magasztalója; ellenkezőleg, áldozata vagyok. (*Derűtség.*) De az létezik, és napról napra egyre nagyobb tért látszik elfoglalni. Azok is, kik azt jogilag tagadják vagy megvetik, kénytelenek elismerni tényleg, és tudják meg, hogy e tény, ha egyszer behozatott, maradandó tény lesz és visszavonhatatlan vívmány. De e tény vagy e jogban mi van oly megférhetetlen az egyházzal, a keresztény igazsággal. Mi, ó-liberálisok. ó-parlamentisták, hajdani pártok emberei, mint az új udvaroncok mondják (*új derűtség és bravók*), mi méltán komoly aggodalmakat, törvényes nyugtalanságot táplálhatunk az iránt, hogy miként lesz lehetséges összeegyeztetni az általános szavazatot gyakorlatilag azon követelésekkel, melyeket a képviseleti kormány a választóknak tesz, a függetlenséggel és felvilágosodással. De mindnyájunknak, legyünk bár a suffrage universelnek áldozatai

vagy győztese, érdekünkben áll kívánni, követelni, hogy az szabad, minden bitorló befolyástól a hatalom fenyegetéseinek vagy kecsgettetések minden nyomásától mentes és felvilágosult legyen. Sőt ez nemcsak érdekünkben, de kötelességünkben is áll; becsületünk s morális jövőnk kényszeríti reánk e programot.

Miben sértheti e program az egyház érdekeit vagy jogait? És vajon az egyház, mely éppen felvilágosítani, megtéríteni, kormányozni született, nem néhány embert, hanem minden embereket, miért féljen a tömegekkel való érintkezéstől a választói suffrage mezején? Ah! én ezerszer azok véleményén vagyok, kik azt tartják, hogy az egyház ezen térre, mint minden választói küzdőtérre, csak nagyon megfontolva, végtelen elővigyázattal és csupán csak parancsoló indokokból lépjen ki. De, ha egyszer létezik már a szükségesség, hogy bizonyos esetben kilépjen politikai semlegességéből, miért hátrálna inkább az általános mint a korlátolt szavazat előtt? Ellenkező-

leg, nem sokkal könnyebb-e most hatnia az emberekre, midőn cselekvési köre kitágul? Nincs-e ezer törvényes eszköz a kezében, hogy a tömegek szívéhez, eszéhez és füléhez jusson? És ha hajótörést szenvedne is egyszer, kétszer, vagy akár tízszer, nem inkább remélheti-e akárkinél a kedvezőbb fordulatot és fényes kárpótlást? Sőt még ha örökös eltaszítatásra találna is, ezerszer kevésbé megalázó magát annak egész jó hittel, és jogában vetett bizalommal kitenni, mint mindent egy uralkodó kegyétől várni, ami a legdurvább kelepce, vagy az arisztokrácia helyreállításától, a mi a legkimérikusabb utópia. *(Igen jól! Igen jól!)*

Mit mondjunk ama nagy demokratikus elvről, a törvény előtti egyenlőségről, a polgári és társadalmi tisztaságok és kötelességek egyenlő felosztásáról? Miben árthatna ez az egyháznak, vagy gátolhatná működését, avagy miben sérthetné elveit? Valóban, ezt nem szükséges többé vitatni. Ah, jól tudjuk mi, hogy imitt-amott vannak még kiváltságok, és még most is sóhajtoznak utánuk, és nagyon szeretnének

újakat is teremteni, de egyedül csak az egyház ellen, mi ellenünk, a mi romlásunkra, és soha és sehol a mi javunkra. (*Helyeslés.*) Mindenkinek mindenné lehetése a földi pályán; minden pályán határtalan számú követelők özönlése a meghatározott számú helyekre; a legfőbb tisztségek elnyerhetése kitéve a legcsekélyebbek ambíciójának; számtalan lángoló élvezetvágy fölgújtva minden szívben a nevelés által, aztán meg eloltva az elkerülhetetlen csalódások által az általános versenyben hajótérést szenvedetteknél, kik aztán mindig készek a forradalomtól várni azon szerencsét, amit rendes úton meg nem kaphattak: íme, mindezt maga után vonja az újkori demokrácia.

Bizonyára, komoly veszély rejlik ezekben a politikai szervezetre, a társadalom nyugalmára nézve, s tán okuk van rettegni tőle a politikusoknak. A társadalom tán belehal. De az egyház! Az abban élt tizenyolc századot. (*Hosszas felindulás.*) Igen, az egyház, mióta csak létezik, mindig ez elv és e veszély

alatt élt; az egyház, mely az ő hatalmas hierarchiájában soha sem állított föl semmi születési vagy vagyoni feltételeket, mely e hierarchia legfőbb méltóságaira mindig a legcsekélyebb gyermekeit szólította, melynek legelső pápája halász volt a Tiberiás tavánál, és mely a legteljesebb hűbéri arisztokrácia korában nem ismert kitűnőbb és hatalmasabb főpapot, mint VII. Gergelyt, egy toscanai ácsnak a fiát? (*Ismételt éljenek.*)

De vizsgáljuk a kérdést közelebbről. Vegyük csak a belga alkotmányt, a legszabadabbat s egyzersmind a legdemokratikusabbat egész Európában. Ide érvén, mély megindulással álltam itt meg, mint mindig, a kongresszusnak és alkotmánynak ez emlékoszlopa előtt, melyet a nemzeti függetlenségnek emelt a kielégített szabadság keze (*helyeslés*), és amelyet egy emberséges király szobra koronáz (*új helyeslés*), azon királyé, ki hű volt minden esküjéhez s kinek uralkodása nemcsak leghosszabb, hanem legboldogabb, legnépszerűbb és legtiszteltebb e század minden uralkodói közt. (*Általános tapsok. Hosszas*

félbeszakítás. Az egész gyülekezet fölkel, szóval és jelekkel csatlakozni a szónok szavaihoz.) E ritka királynak szobra alatt még négy más szobrot láttam, mely ama négy nagy szabadságot képviseli, melyet az alkotmány adott Belgiumnak örökségül és a világnak példaképül: az oktatásnak, a társulatba állásnak, a sajtónak és a vallásnak szabadsága. A katolikusok, erre mindenkit emlékeztettek. a katolikusok tettek legtöbbet azért, hogy e négy szabadságra mint alapszlopokra fektessék az önök alkotmányának épülete. *(Új taps.)* Ezerszeresen igazuk volt, bármit mondjanak rá némely fanatikusai az abszolutizmusnak és a türelmetlenségnek. Én köszönetét szavazok nekik; a tapasztalat ezerszer igazat adott nekik, mert egy sincs ezen négy szabadság közt, mely ma úgy mint 1830-ban mellőzhetetlen ne volna mi reánk, önökre, és az összes katolikusokra nézve, két világ szerte. *(Helyes, igen helyes!)*

Az oktatás-szabadság! Fölösleges időzni e pontnál. Éppen mi proklamáltuk azt leginkább és min-

denütt; éppen minekünk használ az legtöbbet mindenhol; épp mi ellenünk, kizárólag ellenünk érti azt félre vagy nyomja el az erőszak és a cselszövés; éppen minket fosztanak meg attól ott, hol az még eddig nem létezik.

A társulati szabadság! De ez megint nekünk használ legjobban; nekünk szükséges az kiváltképp. Okvetetlen szükséges minden munkánkban, az adakozásnál, az oktatásnál, az önfeláldozásnál, a lelki életben, a bűnbánatnál, hogy az egyház, közös anyánk, életének egész teljességét élvezhesse, szabadon csonkítatlan, nem gátoltatva halhatatlan ifjúsága, bámulatos termékenysége csodás emelkedésében. A mi ártalmunkra állnak fönn ama bosszantó, elévült, embertelen törvények, e nyomorúságos romjai a zsarnok kormányoknak, melyek az Isten és emberek szolgálatára társaságba állott keresztényektől megvonják a polgári egyenlőséget, szabadságot és testvériséget. (*Helyeslés.*)

A sajtószabadság! Azaz a nyilvánosság, azaz az értelmi, erkölcsi, irodalmi és tudományos, politikai és

társadalmi élet. De hát hova lennének a papok, hova lenne maga a pápa a világ jelen állásában, ha a sajtó, mint bizonyos országokban, mindenütt a hatalom kezében volna, cenzúrázva, megbénítva, elnyomva néhány laikus kénye alatt? Miként ismerethetnék meg gyülekezetükkel az igazságot, a kötelességet, a valódi és legfőbb tekintélyt? Isten mentsen, hogy tagadjam a sajtó visszaéléseit; vagy hogy, mint némelyek, annak tökéletes büntethetetlenségét, korlátlan szabadságát kívánjam! Még azok közé sem tartozom, kik azt hiszik, hogy a jó könyvek és jó lapok jóvá tehetik mindazon rosszat, mit a rossz könyvek és rossz lapok okoznak. De azt állítom, hogy azon országokban, melyeket itt képviselünk, Francia-, Angol-, Német- és Olaszországban, a sajtónak minden önkényes megszorítása csupán a valóság elleneinek hasznára szolgál, csak a régi lapok elnyomó egyedáruskodását neveli, csak a katolikus közleményeket akadályozza és nyomja el, csak a mérget bocsátja szabadon, és csak az ellenmérget kobozza el. Sehol nem használna az egyháznak; oly

állapot származnék abból, minőt Franciaországban látunk, hol hét püspöknek nincs joga közösen a hírlapok útján tanácsot adni híveiknek a választói kötelességekre nézve, holott száz hivatalos és más újságíró, bár a legszigorúbb engedelmességre kényszerítve a legutolsó hivatalnok iránt, naponta vitathatja, rágalmazhatja a vallás jogait, érdekeit és igazságait, s holott az állam által az ifjúság oktatására felbérelt tanárok büntetlenül bántalmazhatják Jézus Krisztus istenségét. Én helyeslem és kívánom lelkemből azon nem preventív rendszabályokat, melyek igazságosan sújtanak a sajtó visszaéléseit ott, hol léteznek; helyeslem és kívánom még forróbban azokat, melyek feloldva azt ama fiscusi és rendőri kötelékek alól – miknek az másutt alá van vetve, csak épp itt nem – megteremteni engednék neki a lojális, komoly és tökéletes nyilvánosságot. Mert a nyilvánosság a gyöngék fegyvere, a legyőzöttek menedéke, s az erőseknek, a gonoszoknak és a hazugoknak zabolája (*élénk helyeslés*); demokratikus társadalomban ez a legfőbb garancia, melyet semmi

egyéb nem képes pótolni, és amely egyedül pótolhatja mindazt, mit a régi társadalom a rang-hierarchiában, a helyzet függetlenségében és a hagyományok uralkodásában talált fel. Miránk, katolikusokra nézve, kik annyi új államban vagyunk kisebbségben, és ahol többségben is vagyunk, nem bírunk annak sem jogával, sem erejével, ránk nézve a legelső szükségesség az. A sajtószabadság annyi, mint a panaszkodás szabadsága, és a panasz, ha segédül a nyilvánosságot bírja, emeltyű, mely kidönti a várak és börtönök falait. (*Helyes!*) Igen, bármily elnyomó legyen is a törvényesség, bármily kegyetlen a népi előítélet, a panasz, az írás és szólás jogával fölfegyverezve, célhoz fog jutni. (*Új bravók.*)

A sajtószabadság volt az, mi a szószék szabadságának segítségével és kormányzása mellett, harminc évi erőfeszítés után kivívta a katolikusok felszabadítását a protestáns Anglia bigottizmusától. Ezek vívták ki tizennyolc évi küzdés után az oktatási szabadságot a francia köztársaság idejében. Hallom olykor

mondani, hogy a katolikusokat elnyomják Belgiumban; sőt olvastam legújabbban egy francia lapban, hogy:

Belgium oly kísérletek színhelye volt, melyek mintha azt akarták volna bebizonyítani, hogy mennyi oka van félni a vallásnak liberális alkotmány alatt.¹³

De kérdem önöktől, belgák, önöktől kik engem hallgatnak, mi jobb: elnyomva lenni úgy, mint Belgiumban, azon szabadsággal, hogy bátran írhatni és mondhatni mindent, és oly képviselő választást fölmutathatni, mint önök most két hónapja; vagy pártfogoltatni, mint egyebütt, és zabolát viselni a szájon? (*Kitörő tapsok.*)

Hátra van még a vallásszabadság, melyet semmiképp sem választok el testvéreitől; de ezt részletesen

---

¹³ „Le Monde” március 6, 1863. Ez egyébiránt folytonos jel-szava ez iskolának. Az „Univers” mondá (márc. 16, 1858.): „Belgium például szolgál a katolikus nemzeteknek, annak megmutatására, mit várhatnak a keresztény népek az új szabadság uralkodásától.”

szükség tárgyalni. Végtelen tárgy az, s némi tekintetben új egy ilyen gyülekezet előtt, mint az önöké. Önök fáradtak, én is; engedjék meg, hogy csak holnap fejthessem azt ki.

MÁSODIK BESZÉD

A katolikust, ki védeni jött egy katolikus gyűlés előtt a vallásszabadságot, mely nem egyéb, mint a lelkiismeret szabadságának gyakorlati és társadalmi alkalmazása, nem fogják azzal gyanúsítani, mintha ama nevetséges és vétkes tant akarná vallani vagy védelmezni, hogy minden vallás egyenlően igaz és jó magában, vagy hogy a lelkiismeretet nem kötelezi a papi tekintély. Részemről kinyilvánítom, hogy én a vallásszabadság elvét, valamint a *hitszabadság, lelkiismeret-szabadság, polgári türelem* szavakat, melyek annak ekvivalensei, ugyanazon értelemben veszem, mint a püspökök a szentszékkal közösen, kik annyiszor kijelenték hódolatukat a belga alkotmány iránt, és mint ama buzgó és lelkes katolikusok, kik

legelszántabb védelmezői s fő szerzői voltak ugyan-ezen alkotmánynak.

Ez az értelem határozottan megállapításra került azon magyarázatokban, melyeket a szentszéknek a belgiumi magas prímás tett, kinek mély tisztelettel üdvözlöm személyét s bizalommal felhívom tekintélyét. (*Egyhangú helyeslés jelei.*)

Tökéletesen elfogadom tehát ama méltán szentesített megkülönböztetést a *dogmatikus* türelmetlenség és a *polgári* türelem között; az előbbire az örök igazságnak, míg a másokra az új társadalomnak van szüksége.

A vallás és bölcsészet legtekintélyesebb tolmácsaival egyetértve, én azt tartom, hogy az erkölcsi szabadság képességgel ruház fel engem a jó és rossz között választani, nem joggal a rosszat választani. De hogy megértsem és meghatározzam választásomat, tanácsadóként csak az egyházat veszem és hallgatom meg, nem az államot.

Tehát nem az *egyház* ellen, hanem egyedül az *állam* ellen követelem a lelkiismeret ama szabadságát,

mely az embernek joga, érdeme és legfőbb veszedelme is egyszersmind. Nemhogy a megtámadásnak csak árnyékát is akarnám intézni a papi hatalom ellen, sőt megszázsorozni vélem erejét az új társadalomban, kinyilatkoztatván Fenelonnal a hit dolgában a világi hatalom illetéktelenségét és az anyagi erő és kényszer törvénytelenységét.¹

A vallásszabadság elve, amint azt minden igaz keresztény és liberális embernek érteni és gyakorolni kell, legkisebbé sem bántja az egyház egységét és csalhatatlanságát. . . . E szabadság csupán abban áll, hogy az emberi íelkiismeretnek elismertessék azon

---

¹ „Az erőszak nem képes az embereket meggyőzni . . . csak hipokritákat csinál belőlük. Amikor a királyok a vallásba avatkoznak, ahelyett, hogy az pártfogolnák, szolgáságba taszítják azt. Részesíts mindenkit a polgári türelemben, nem mindent közönyösen hegybehegyva, hanem béketűréssel eltűrvén mindazt, amit Isten eltűr, és igyekezz szelíd meggyőzéssel megtéríteni az embereket.” *Fenelon*, a trónkövetelőkhöz írt levelében, „*Lettre az prétendant*”.

joga, hogy Istennek viszonyában ne kormányoztassék emberi rendeletek és fenytés által.²

Istentől kapva – halhatatlan lelkeimmel együtt – az erkölcsi szabadságot, a képességet: választani az igaz és hamis közt, tudom, hogy az igazat kell választanom; de nem akarom, hogy az állam által késztetve

---

² Guizot, *L'Église et la société chrétienne en 1861*. Ezen kitűnő protestáns mellett illő idézni jelenkori püspökeink egyik legkitűnőbbjét:

„Az egyház, általános tételképp, a hithez való ragaszkodást a belső szabadsághoz tartozónak tekinti és tagadja a polgári hatalomnak szintúgy, mint az egyházi tekintélynek azon jogát, hogy kényszerítőleg befolyhasson arra.

A katolikus fejedelem a polgári törvénykönyv által elismert vallásos társulatoknak a jog minden biztosítékát tartozik megadni; ellene tenne egyháza elveinek, ha kényszerrel használna.

... Semmi vallásos elv nem tiltja a katolikusoknak azt hinni, hogy vannak körülmények, midőn az állam nem tehet jobbat, mint *teljes vallásszabadságot* engedni, az említett megszorítások között.” (*Liberté, Autorité, Église*, par Mgr. Kettler, évéque de Mayence, 1863, ch. XXIII.) – A tisztelt főpap által említett megszorítások csupán oly szektákra terjeszkednek, melyek tagadnák a személyes Isten lételetét vagy lerontanák az erkölcsiségét.

legyek azt hinni, amit ő hisz igaznak, mert az állam nem bírálja az igazságnak. Azonban az állam, a polgári és laikus hatalom, habár fejedelmileg illetéktelen a vallásos doktrínák dolgában, köteles engem védeni az általam választott igazság gyakorlásában, azaz azon vallás gyakorlásában, melyet vallok, miután én azt egyedül igaznak és mindegyiknél följobbvalónak találtam. Ebben áll a vallásszabadság, melyet az újkori állam, a szabad állam, tisztelni és biztosítani köteles nemcsak minden polgárnak különkülön, hanem a vallásuk gyakorlására és terjesztésére egyesült polgároknak is, azaz a testületeknek, a társulatoknak, az egyházaknak.

Szükséges-e hozzátennem, hogy a vallásszabadság, amint én kívánom, szintúgy nem lehet korlátlan, mint akármely más szabadság, s mint másfelől akármely tekintély? A vallásszabadságnak, mint minden más szabadságnak, korlátoztatnia kell az örök igazság és a természeti vallás által. Az állam, illetéktelen bár általános szabály szerint ítélni a vallásos tisztelet és vélemények közt, illetékes, (bár

nem csálhatatlan) bírása marad annak, ami a közbékére megkivántatik, a közerkölcsöknek. A polgári társadalom minden megtámadása ellen joggal bír a törvényes védelemre.

Isten mentsen különben, hogy én dogmát vitatni, alapformát felállítani, teológiát csinálni vagy javítani akarjak. Nem ismételhetem eléggé, hogy én nem teológiát készítek, hanem politikát s főleg történelmet. Valahányszor az egyházzól szólok, nem mint törvényeinek vagy tanainak magyarázója, csak mint egyszerű keresztény, mint politikus szólok, áthatva annak érzelmétől, ami lehetséges, és annak, ami már nincsen többé. Es még így is, nem változhatatlan teóriát hirdetek, hanem gyakorlati doktrínát, merítve az események intéseiből; nem szándékom ortodoxia kérdését csinálni a magaviselet kérdéséből. Egy szóval, én nem doktorképp mutatom magamat, hanem mint katona, még pedig az előőrségből, ki számot vetni köteles a térrel, melyen harcolnia kell.

Nem csatlakozom ama büszke és nevetséges követeléséhez bizonyos teoretikusoknak, kik az abszolút uralkodásáról álmodoznak a földön, és még nem tudom miféle kimérikus egységről álmodoznak az emberi törvények és emberi kormányok dolgában. Egyedül a vallásos igazságnak van joga elfogadni e jelszót: *quod ubique, quod semper, quod ab omnibus*.³ Az emberi törvények és kormányok ellenben eme ellenkező jelről ismertetnek meg: sem soha, sem mindig, sem mindenhol, sem mindenek által. Én tehát nem ítélem meg, sem el nem kárhoztatom amaz oly sokféle kombinációkat, melyek a múltban az egyház és állam közti viszonyra vonatkoztak. Hogy a múltat megítélhessük, benne kellett volna élnünk; hogy elkárhoztassuk, nem kellene semmivel sem tartoznunk neki. S Európa neki köszöni, hogy keresztény maradt. De épp ezért növekedett az igazság a lelkekben és telepedhetik meg valahára a szabadság tettekben. A gyermek akkor szabadul a gyámság

---

³ Amit mindenütt, amit mindig, amit mindenki hitt.

alól, mikor az már felesleges, mert használt, mikor az iránta érzett mély hálán kívül képes is saját szabadságával élni, máskülönben visszaesik a gyámság alá.

Ezek után most bátrabban ki merem mondani, hogy előttem minden általam ez idáig védett szabadság közt legdrágább a lelkiismeret szabadsága, s legszentebb, legjogosabb és legszükségesebb. Én szerettem és szolgáltam minden szabadságot, de legfőbb dicsekedésem, hogy emennek voltam a katonája. Még ma is annyi évek, annyi harcok, annyi vereség után, szokatlan megindulással szólhatok csak arról. Igen, szeretni és szolgálni kell minden szabadságot; de valamennyi közt a vallásszabadság az, mely leggyöngédebb tiszteletre érdemes és leghatártalanabb hódolatot kíván: mert ez jár a legmagasabb, legtisztább, egyszersmind legtágasabb régiókban; mert ennek birodalma kiterjed az egyéni lelkiismeret mélyeitől kezdve a nemzeti élet lehangosabb megnyilvánulásáig. Egyedül ez világosit meg két életet és két világot, a lélek életét úgy, mint a test életét, az eget úgy, mint a földet; ez az egyetlen, mely

kivétel nélkül minden embernek szükséges, a szegénynek, mint a gazdagnak, az erősnek, mint a gyengének, a népeknek, mint a királyoknak, a legutolsó kis gyermeknek, mint Newton vagy Leibnitz lángeszének.

S különös és fájdalmas dolog, hogy éppen e legkényesebb s mindennek leginkább kitett szabadság, melyet félve kellene érinteni az ujja hegyével is az embernek, hogy éppen ez az, mely bár jogilag és elméletileg mindenütt proklamálva van, ténylegesen mégis majd mindenütt legkevésbé értik, legkevésbé tisztelik, s legkevésbé van megóvva ezer meg ezer durva és hűtlen, igen gyakran észre sem vett s megtorlatlanul maradó bántalmaktól.

Meg kell azonkívül vallanom, hogy e hő lelkesedés, mely engem eltölt a vallásos szabadság iránt, nem általános a katolikusoknál. Akarják ők azt, de csak maguk számára, ez pedig nem valami nagy érdem. Általában, minden ember mindennemű szabadságot csak magának akar. De kivált a vallássza-

badságot, a mások lelkiismereti szabadságát tagadják meg és taszítják vissza legtöbben; s ez az, mi sokakat nyugtalanít, megfélemlít köztünk. Ha keressük e félelem okait, e három legfőbbre vihetjük azokat vissza: a lelkiismeret szabadságát a katolikusok közül sokan azért vetik vissza, mert azt kereszténység ellenes eredetűnek tartják, mert leginkább az egyház ellenei által látják az sürgettetni, s mert mi, úgy tetszik, inkább vesztenénk, mint nyernénk az-
zal.

E három ellenvetés közt nem tudom valóban, melyik alaptalanabb és költöttebb. Én mind a hármat megvetem lelkem egész erélyével.

Nem, a lelkiismeret szabadsága nem keresztényellenes eredetű; ellenkezőleg, eredete ugyanaz, ami a kereszténységé, az egyházé. Azon nap teremtetett és adatott az a világnak, midőn a legelső pápa, sz. Péter, így felelt a legelső üldözőnek: *Non possumus*. „Mi nem tagadhatjuk, amit láttunk és hallottunk: nem tehetjük, hogy inkább ne engedelmeskedjünk Istennek, mint nektek.”

Íme, ez a lelkiismereti szabadság bölcsője: ő általa és ő számára alapított az egyház; általa és érte haltak meg vértanúink s térítette meg vérük a világot: egyedül általa és vele hódított meg az egyház mindeket, és pótolta helyre minden vereségét. A jövő e pontra nézve meg fog felelni a múltnak, arról kezeskedik ama jeles püspök szava, kit nem fáradok el idézni:

A hit egységének, ahogyan eredetileg is fizikai erő nélkül, egyedül a szó és isteni kegyelem hatalma, a keresztények erénye és a mártírok vére által került megalapításra, szintén ezen eszközök által kell ismét helyreállnia, és fog is bizonytal helyreállni.⁴ (*Tapsok.*)

Nem, a lelkiismeret szabadságát nem mindig az egyház ellenségei sürgették mindig, sőt sohasem sürgették azok, akik azt legkegyetlenebbül sebeztek, és legtöbb lelket fosztottak meg a megmentéstől. Nem mi ellenünk sürgetik azt, hanem mi ellenünk

---

⁴ Mgr. Kettler, chap. XXII.

tesznek rajta erőszakot és tettek mindig. (*Helyeslés.*)
Hiába hangoztatja versenyben a felületes írók serege, hogy a reformáció a lelkiismereti szabadság nevében létesült. Ha sírjukból kikelhetnének, a reformáció szerzői e pontban maguk hazudtolnák meg erélyesen újkori panegiristáikat. Ők épp úgy rettegetek a lelkiismeret szabadságától, mint koruknak legfanatikusabb katolikusai. Ők előre aláírták volna azon ítéletet, melyet *Edgar Quinet*, a mi egyik legdühösebb ellenfelünk hozott e szavakban:

A protestantizmus, valahol csak még szabadságot engedett az ellenséges egyháznak, csakhamar gyalázatosán megbukott.⁵ (*Mozgolódás.*)

A történelem, lelkiismeretesen írva maguk a protestánsok által, azt tanítja, hogy Luther és Kálvin, VIII. Henrik és Vasa Gusztáv, mind kérlelhetetlen üldözők voltak. A lelkiismeret szabadsága soha sem

---

⁵ Edgar Quinet, *Marnix de Sainte-Aldegonde*.

volt gyalázatosabban megsértve, mint az angol protestantizmus és a francia forradalom által, az egyház e két legfélelmeesebb ellensége által. Az angol és ír katolikusok ellen hozott büntető törvénykönyv, és a francia klérus polgári alkotmányát követett törvények eléggé megmutatják, minő megtámadásoknak van kitéve a katolikusok hite oly törvényhozók uralkodása alatt, kik félreértik a vallásszabadságot. Ah, a katolicizmus története szintén nem tiszta e mocsoktól; nem egy véres és mindörökké siralmas lapja van annak, de a spanyol inkvizíció irtózatosságei, és a nantesi ediktum visszavételének hasonló következményei minden elfogulatlan bíró előtt elhalványulnak az angol reformáció és a francia rémuralom iszonyai előtt.

Végül pedig nem az egyház ellenségeinek van legtöbb szükségük a vallásszabadságra; ellenkezőleg, az egy háznak kell azt mindenütt sürgetni, az egyház fogja mindenütt annak hasznát venni. Sőt, azt mondom, hogy az új társadalomban csak is nekünk van arra szükségünk, mert egyedül mi tőlünk

rettegnek a vallásos lelkiismeret elnyomói. (*Élénk helyeslés.*) Ennek oka egyszerű: mi, egyedül mi, a mi vallásunk, a mi egyházunk, képes szembeszállni a világ uraival, a cézárokkal úgy, mint a demagógokkal, melyek mindketten elragadtatnak a két hatalom ama rémisztő összezavarásától, mely eszményképe minden zsarnokságnak.⁶

---

⁶ Némelyek e végszavakban érvet véltek felfedezni a pápák világi hatalma ellen, és ekként kényszerítenek engem, hogy újra nyilatkozzam e kérdésről, melyre nézve senkinek nincs határozottabb véleménye annál, melyet én annyiszor elmondtam 1848 óta. A két hatalom elkülönítése veszte lenne a papi hatalomnak, mely mindig lefegyvereztetvén, szabadsága csak az adott szó hitén nyugszik, melyet megszeghetnek, és az erő hatalma alatt, mely sújthat, ha e lelki hatalom legfőbb feje nem volna korlátlanul és teljesen független. Már pedig a függetlenség legfőbb foka itt lenn a fejedelemség. Az emberek bölcsessége, az idők tapasztalata és az Isten keze egyesültek ezer év óta, hogy az igaz egyház első főpapjának királyi rangot biztosítsanak, és az ő örökségében *e két hatalom egyesítve van, hogy másutt mindenütt elválasztva lehessen*, mint annyiszor el volt már mondva. A papi fejedelemség, ez egyetlen kivétel, mely e te-

---

kintetben a föld minden más hatalmától különbözik, nem-hogy ellentmondása volna a hatalmak elkülönítésének, sőt annak az következménye. Semmi sem bizonyítja inkább azon elmélet igazságát, mely azt az emberek értelmébe ajánlja ha tíz század jótéteménye nem ajánlaná azt különösen tiszteletükbe, mint a tények. Vajon hol létezik hát még Európában államvalás, Mgr. Dupanloupnak oly helyes észrevétele szerint? A katolikus országok legkevesebbjében, a nem katolikus országok roppant többségében, mint Anglia, Porosz-, Orosz-, Svéd-, Dán- és Törökország. Miért olyan könnyű felállítani a vallás-szabadságot a katolikus államokban? Mert ott a pápa és király két személy. Miért olyan nehéz azt tiszteletben tartani a nem katolikus államokban? Mert ott a pápa és császár, a pápa és király, a pápa és királyné csak egy személy.

Százsor kimondtam s védtem én az európai politikának ezen alapigazságát, de úgy látom, hogy százsor kell még ismételnem, hogy olyan következtetést ne vonjanak ki szavaimból, melyet eszem és szívem egyaránt kárhoztat. Kérdezik tőlünk mindig, hogy nem volnánk-e készek odaadni a pápa világi hatalmát az egyház egyetemes szabadságáért. Azt felelem: nem, mert a legszentebb szabadságot sem szabad igazságtalanság árán megvásárolni. Hozzáteszem, hogy nekünk nincs jogunk rendelkezni a papi fejedelemség fölött, mint elleneinknek sincs joga rendelkezni a katolikus szabadság fölött. S mindenestre nekik kellene előbb e szabadságot a mi kezünkbe adni ahelyett, hogy elvegyék azt tőlünk, bár ígérik, s hogy elnyerni akarják az áldozatot, holott maguknál tartják az árát.

Nemcsak mindent nyerhetünk mi az által, hanem nem is veszthetünk semmit. Itt csak a jelen korról szólhatok. Ha időm volna történelmi felolvasást tartani, ki nem éppen járatlan vagyok a középkor történetében, a kizárólagos és túlsúlyal bíró hit ezen századaiban, szíves készséggel megmutatnám nektek, hogy néhány ritka és dicső kivétellel a kényszer csak jelentéktelen szerepet játszott a vallás dolgában, és hogy a katolikus hit semmit, vagy majdnem semmit sem köszönhet az anyagi erő és erőszak alkalmazásának a hitetlenek vagy eretnekek ellen, még a középkor legvirágzóbb korszakaiban sem. Hanem ez már archeológia.

Még ha megengedjük is, hogy az erő rendszere a hit szolgálatában, az erőszaké a vallás dolgában valami nagy eredményeket szült volna a múltban, lehetetlen tagadni, hogy a jelen században gyógyíthatatlan tehetetlenségre van az kárhozthatva. Itt a tapasztalat a leghatalmasabb, egyetemes és megcáfolatlan. Olaszország, Spanyolország, Portugália

mutatják az elnyomó rendszer, az oltár és a trón közötti hajdani szövetség közösen elnyomó rendszerének gyökeres tehetetlenségét a katolicizmus megvédésére. Sehol sem kapott a mai időben kegyetlenebb sebeket a vallás; jogai sehol sincsenek vagy voltak félreismerve inkább, mint ott. A két félsziget kormánya hermetikusan el akarta zárni országait az új szellem elől, és sehol sem tett e szellem több pusztítást. Mi, kik már nem vagyunk többé ifjak, ismerjük ezeket az abszolutista és katolikus kormányokat bukásuk előtt; ismertük Spanyolországban VII. Ferdinánd, Nápolyban I. és II. Ferdinánd, Piemontban Károly-Albert többé-kevésbé felvilágosult, de lényegesen *klerikális* despotizmusát. Mit eredményezett az náluk? Általános lelki és értelmi elzsibbadást a becsületes embereknél, tehetetlen haragot a kevés számú buzgóknál; a többieknél a rossznak fanatikus szenvedélyét. Lenyűgözték, elfojtották a közszellemet, mely csak azért támadt föl ismét, hogy meghódoljon az ellenségnek. A vihar nem talált ott mást, csak a nyilvános élet elnyomása folytán elsorvadt

szíveket, akik képtelenek voltak megfelelni az új viszonyoknak. Az ál-szabadelvűség, a hitetlenség, az egyház gyűlölése mindent elborított. Az egyház és az állam egyesülésének, vagy éppen az államnak az egyház alatti alárendeltségének felszíne alatt a forradalom látványa ásta medrét s lappangva emésztette a lelkeket, melyek zsákmányává lettek. (*Mozgolódás.*) Egy taszításra minden összedőlt, minden, hogy soha föl ne keljen többé. A vallásbeli abszolutizmusnak e paradicsoma minden katolikus szívnek botránya és kétségbeesése lett.

Nézzük Portugáliát: e népet, hol az inkvizíció a legnagyobb dühvel uralkodott, s hol még ma sincs elfogadva a vallásszabadság elve! Oroszország mellett ez az egyetlen ország ma a világon, hol meg volt tiltva a püspököknek Rómába menni s csatlakozni testvéreikhez, kik a világ mind a négy tájáról össze voltak hívva megszorodott atyjuk trónja körül; és az egyetlen, hol a szerény hősnők, akiket máshol a hitetlenek is tisztelettel környékeznek, az irgalmas

szüzek üldöztetnek, gyaláztatnak, kizsákmányoltatnak és száműzetnek valódi vad szemtelenséggel.

(Ezen a ponton egy, a gyűlés irodája mögött ülő portugál, don Antonio d'Almeida fölkel, kiáltván: „nem az ország az, hanem a kormány!” s még más szavakat, melyeket a zajban nem érthettünk. Miután a mozgolódás lecsendesedett, Montalembert gróf így folytatta beszédét.)

Önök velem együtt megköszönik e lelkes portugálnak, hogy protestált a vallástalan despotizmus ellen, mely hazájában uralkodik a régi katolikus szellem helyén. Ő bosszút akart venni hazája becsületéért. Üdvözöljük és fejezzük ki köszönetünket érte. (Tapsok.)

Mindazonáltal az én érveim és példáim állanak. Én azt mondom, hogy a vallásbeli kényszer alatt nyögő országokban a katolicizmus folytonos vere-ségek közt haladt. Viszont ahol csak küzd, ahol győzelmes, ahol ellenáll, mindenütt a lelkiismeret-szabadság nevében megy a harcba és nyer új életet, és jelenleg sehol sem élhet s nem védheti magát többé,

csak ezen eszme oltalma alatt. Igen, nevezzenek meg nekem csak egyetlen országot, ahol az egyháznak nincs oka kívánni a vallás szabadságát, nem csupán Európában, hanem Ázsiában és Amerikában!

Mi más oltalmat találhatna az Franciaországban még a hajdankor despotizmusától eredő törvényhozás béklyói és bilincsei ellen? Angliában a nemzeti és népies előítéletek fanatizmusa ellen? Helvetiában a radikalizmus elnyomásai és rablásai ellen? Olaszországban Machiavelli utódai és tanítványai ellen? Görögországban a bizánci szőrszálhasogatás és gyűlölet hátrafelé törekvő örökösei ellen? Törökországban a libanoni gyilkosságok és a régi muzulmán fanatizmus gyakori megújulása ellen? Svédországban a büszke liberálisok ellen, kik egy egészen új törvény által polgári és politikai elszigeteltségre kárhoztatják azon honfitársaikat, kiknek minden vétkük, hogy atyáik vallását követik; és kötelezik a szegény

katolikus szolgálokat, hogy tíz hónapon át hallgas-
sák a protestáns lelkészek oktatásait?⁷

---

⁷ Svédországban 1860. október 25.-én, hihetetlen ellenzések után meghoztak egy törvényt, ami megszünteti azon büntetést, mely számúzi és minden örökségétől megfosztja mindazokat, akik kilépnek az államegyházból; ezt a gyalázatos büntetést, amely nemrég, miután lesújtott hat szegény asszonyra, méltán felbőszítette s meglepte Európát. De e törvény gondosan fenntartja nemcsak a luteránusok kizárását minden közhivatalból, katonáiból és polgáriból egyaránt, valamint a nemzeti képviselőkből, hanem mindazon utálatos büntetéseket is, melyek ott a vallásos szerzeteket, prozelitizmust stb. sújtják. Azonkívül az általa úgynevezett aposztátákat, t. i. azon protestánsokat, kik vissza akarnak térni Svédország ősi vallására, olyan kötelezettséggel sújtja, hogy meghatározatlan ideig előbb saját lelkészeiktől, aztán a püspöki konzisztóriumtól és annak küldöttjeitől intéseket és oktatást vegyenek. Ezen új törvény értelmében történt, hogy egy Bahzmann Josephinnek nevezett szolgálo, ki tökéletesen meg volt győződve a katolikus hit igazságáról és át akart térni arra, nyolc egész hónapig, 1861. májusától 1862. februárjáig kénytelen volt minden felhívásra megjelenni egy protestáns lelkésznél, és ott mindenféle deklamációkat hallgatni a római egyház ellen. Fel kívántam jegeezni itt e szegény szolgálo nevét, ki a sz. Pál apostol leveleiben említettrel együtt megérdemli, hogy az egyházban ismer- tessék.

Oroszországban a szörnyeteg és képmutató zsarnokság ellen, melyet IX. Pius csak a minap, április 22.-i levelében emlékeztetett II. Katalin erélyes fogadástartételeire a lelkiismereti szabadság érdekében?

Kínában és Kokinkínában, hol a mi hittérítőinknek flottáinkra és meghatalmazottjainkra lett volna szükségük, hogy szabadon hirdethessék a keresztény vallást, de ahol ők, hála Istennek, nem nyertek és nem követeltek, csak szabadságot?

Ekképp mindenütt, igen, mindenütt ma, mint az egyház első századaiban, csak a lelkiismereti szabadság nevében léphet ki a katolicizmus a küzdőterre, s harcolhat, ellenállva, kitartva, győzedelmesen.

Tekintsünk végig figyelmesen egész Európán, az egész világon; a katolicizmus sehol sem hívhatja többé segélyére a kiváltságot, a más felekezetek kizárását; sehol, hacsak nem a spanyol Amerika néhány kis köztársaságában, ahol minden anyagi vagy erkölcsi erő és minden befolyás nélkül a világ többi részére, a klérus kicsapongásait csak üldözőik bru-

talításai múlják felül; sehol máshol nem követelhető s nem biztosítható a katolikus egyház szabadsága az általános vallásos és lelkiismereti szabadságtól elkülönítve.

Fölhozhatná valaki ellenem az *ausztriai konkordátumot*, de nagyon tévedne. Én tisztelem és csodálom ezt a megállapodást. Üdvözlöm szerzőit; köszönetet mondok a nagy pápának és a nemes császárnak, kik azt kötötték. De, kivéve talán két vagy három intézkedését a püspökök joghatóságát illetőleg, melyek sohasem voltak és sohasem lesznek végrehajtva, én nem találok abban semmit, ami meg nem férhetne a vallásszabadsággal. Amit bizonyít az, hogy ugyanazon császár és apostoli király, ki a konkordátumot aláírta, írta alá azon rendeletet is⁸, mely tágas biro-

---

⁸ A „*Monde*” 1863. augusztus 4.-i számában olvassuk, hogy az ausztriai császár az erdélyi országgyűlés elé épp egy törvényt terjesztett, melynek 2. cikke ekként van megfogalmazva: „A görög-egyesült vallás, mint ilyen, és a keleti görög vallás

dalmában minden protestánsnak a katolikus egyházéihoz tökéletesen hasonló szabadságokat és nyilvános garanciákat biztosít, amikkel ők sehol, még protestáns országokban sem bírnak. (*Helyeslés.*)

E nagy tény, vagyis inkább nagy elv sehol sincsen jobban formulázva, mint azon politikai programban, mely most a lengyel kérdésben fölállított, s a polgárosult és keresztény Európa nevében Oroszország elé terjesztetett.

„Teljes és tökéletes lelkiismereti szabadság; megszüntetése a katolikus vallás terhelő nehézségeknek.”

Ez a negyedik a három nagy hatalmasság által Oroszország elé terjesztetett hat pontnak a szerencsétlen és katolikus Lengyelország érdekében. Amit Franciaország és Ausztria, a világ két első katolikus hatalmassága az üldözött orosz schismától kér, ugyanazt kéri és adja meg a józanul felfogott új polgárosodás minden országban, hol befolyása sugárzik.

---

ugyanazon független állással bírandnak, a korona legfőbb felügyeletének kikötése mellett, mint Erdélyország más vallásai. *A politikai jogok gyakorlása semmi vallásfelekezettől nem függ.”*

De ne feledjük soha, hogy ama két pont együtt létező és elválaszthatatlan. Teljes lelkiismereti szabadság, ez az elv. Azután, a katolikus vallást terhelő nehézségeknek megszüntetése, ez a következmény.

A legesztelenebb ábránd volna feltételezni, hogy Lengyelországban, vagy akárhol el lehetne nyerni a katolikus lelkiismeret teljes szabadságát a nem katolikusok leigázása, vagy csak korlátozása mellett.

Némelyek mondhatják, hogy ez szerencsétlenség; mások, hogy szerencse és roppant haladás. De senki sem tagadhatja, hogy tény.

Oly nagy szerencsétlenség volna-e az? Ismét azt mondom, minden teológiai és kánoni vitatást kerülök, de nem lehetek süket ama nagy és tiszteletre méltó tekintélyek szavára, melyek, úgy látom, a katolikus igazság érdekében oly őszinte lelkesedéssel követelték a vallásszabadságot, vagy legalább oly nagy lemondással csatlakoztak ahhoz. Nem idézem Lactantius és Tertullianus régi híres mondatait (*a vallás tiltja a vallásos kényszert*) Szent Atanázét, Szent

Ágostonét, Szent Hilariusét, melyek mindenütt láthatók és mindenki emlékezetébe bevésendők lennének. Kezem alatt újabb és közelebb eső tanúságok vannak. A nagy De Maistre gróf felállította ezt a problémát anélkül, hogy megoldani merte volna, bámulatra méltó levelei egyik igen kevésbé ismert passzusában. 1813. december 13.-án kelt az, és különösen Belgiumról és azon tiltakozásról szól, melyet az akkori püspökök emeltek Vilmos király alaptörvénye ellen. E passzus így szól:

Azt mondani általánosan, hogy katolikus országra nézve szerencsétlenség a protestáns vallást befogadni, annyi, mint oly triviális igazságot mondani, mellyel foglalkozni sem érdemes; de az, hogy vajon amikor két külön hiten lévő ország egy és ugyanazon pálcá alatt van, akkor a katolikusnak meg kell-e tagadnia a türelmet a másiktól, mely azt a viszonyosság ajánlása mellett kívánja, ez nagy és hatalmas probléma. ... A kétkedés oka az, hogy a felekezetek csak kezdetben és forradalmi paroxizmusok alatt bírnak ragályos erővel, azon túl nem tesznek több hódítást. Ellenben, a katolicizmus mindig hódító, anélkül, hogy valaha a szenvedélyekhez forduljon, és ez az

ő legmegkülönböztetőbb és legszembeötlőbb jel-
leme. Mi történik, ha a két vallás egyszerre átlép a
közös határon az új királyságba? Egy tucat nyomor-
ult helyett, kiket a protestantizmus elvesz tőlünk
Németalföldön, s kiknek gyalázatos indokaik meg-
becstelenítik e hitcserét még saját nevetséges apos-
tolaik szemében is, lehet, hogy százan térnek át tá-
borunkba Hollandiában, akik kitűnők rang, jellem
és erények tekintetében. Egyébiránt én nem dön-
töm el e kérdést.

Megjegyzem mellesleg, hogy e levél még ma is tö-
kéletesen alkalmazható Franciaországban és Belgi-
umban, hol valóságban két ország, két nép van
egyesülve ugyanazon törvény pálcája alatt, a katoli-
kusok és a hitlenek, és ahol a kölcsönös *türelem*, me-
lyet De Maistre előre látott, biztosíthatja és kell
hogy biztosítsa a katolicizmus fönnyaradását.

De Maistre egy híres kortársa, Mgr. *Frayssinous*, a
restauráció legkitűnőbb püspöke már merészebb
volt amannál. Ő így szólt a képviselőházban:

Amely szabadságot magunknak akarunk, azt másoknak is akarjuk. Az evangéliumnak volt fönn-tartva az általános szabadságot kikiáltani.

Clausels de Montals, a chartresi püspök ugyanekkor az 1828. június 16.-i híres rendeletek ellen a lelkiismeret szabadságát és chartáját követelte.

Belgium emancipációjának kezdetén, az 1830. év decemberének 13.-ján *Méan* herceg, a malinesi érsek és Belgiumban az egyház hierarchikus feje ezt írta a kongresszushoz:

Előterjesztvén önöknek a katolikusok jogait és szükségéit, nem vélek semmi kiváltságot kérni számukra; tökéletes szabadság, annak minden következményeivel, ez az ő óhajtaik egyetlen tárgya, ezt a hasznot akarják megosztani polgártársaikkal.

Lajos-Fülöp uralkodása alatt, a püspökség és a katolikusok e dicső korszakában bőven vannak bizonyosságaink. Mind közt a legékesszólóbbak és legszabatosabbak azok, melyek Mgr. *Parisis* tollából kerültek, ki még ma is arrasi püspök. Íme néhány közülük:

Egyedül az egyház kívánja a lelkiismeret szabadságát, a szabadságot mindenki számára, mert egyedül neki nincs mit tartani attól, csak ő remélhet mindent tőle.

Az egyháznak nincs szüksége sem pártfogásra, sem kiváltságra; neki csupán csak szabadság kell, ezt pedig az ország alkotmánya minden vallásnak biztosítja. Arra, hogy komoly szövetséget köthessünk, a békét tartósan megerősíthessük, elegendő hát, hogy a püspökség isteni jogát gyakorolhassa a mindenekkel közös szabadság társadalmi jogának oltalma alatt.

Igaz ugyan, hogy a lelkésznek ezen megkülönböztetett, független és személyes működése, nem lévén határozottan elismerve az államot kormányzó hatalom által, gyakorta nem fog részesülni a polgári hatóság anyagi támogatásában, sőt erkölcsi szentesítésében sem.

Szabad mindenkinek hátrányképp tekinteni a pártfogás e hiányát, valamint szabad másoknak is előnyt látni abban. De annyi bizonyos, hogy a közreműködés e pusztán külső eszközeire nincs szüksége azon isteni társaságnak, melyet az isten fia ala-

pított. E társaság önmagában bírja az életet; kívülről csak szabadságra van szüksége, hogy terjeszkedhetvén fölvilágosítsa és újjászülje a világot.

Ugyanezen pásztori levélben így szól világosan azon államokat illetőleg, melyek az alap-alkotmányaik által az isteni elemen kívül helyezkednek el:

Mi éppen nem kárhoztatjuk az efféle alkotmányokat, s nem akarunk itt bírójuk lenni. Sőt azt hisszük, hogy a polgárilag minden vallásnak megadott korlátlan szabadság több hasznot nyújt ma az igaz egyháznak, mint a pártfogás, melyet csak gyűlöletes kiváltságnak tekintenének.

Ugyanez a főpap mondta a „*Cas de conscience*”-ben:

A jelen körülmények között, mindent jól megfontolva, a mi szabadelvű intézményeink [az 1830.-i chartáról szolt] a legjobbak az államra és az egyházra, az erkölcsre és hitre, a közrendre és a közszabadságra nézve.

Következik a februári forradalom az 1848.-i köztársasággal: Ekképp üdvözölte azt Mgr. Salinis, azóta amiensi püspök és auchi érsek:

Az egyház és Franciaország, akikben él és mozog az emberiség, egyazon szavakat mondják és válaszolják egymásnak: *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség.*

A történelem megmondja, hogy az egyház azon kiváltságokat, melyeket egykor neki adtak, és amelyek nélkül ellehet, gyakorta igen drágán vásárolta meg, függetlensége árán, és e függés többé-kevésbé korlátozta isteni működésében. Az, amit most ígérnek nekünk, többet ér. *Szabadság a közös jogban; ez az, ami illik az egyházhoz.* Semmi kivételezés többé!

Lelkiismereti szabadság, a csecsemő egyház e kiáltása az emberiség kiáltása lett. E szabadságot az egyház csak azon módon akarja, amint az jelenleg az emberi észben fölállítva van: mindenkinek egyenlő szabadságot; semmi különös a részünkre, semmi kivételes ellenünk.

A nép csakugyan nem csalódott. ... Megvolt benne a katolicizmus és a szabadság természetes szövetségének ösztöne.

Másokat mellőzök, mégpedig a jobbak közül, hogy jeles kortársunkhoz, a *mainzi püspökhöz* érjek.

Miután a hit egysége megszűnt, az eretnekségnek el kell tűnnie a törvénykönyvből. Katolikus fejedelem tartozik a jog minden garanciáit megadni a polgári törvény által elismert vallásos társulatoknak: egyháza elvei ellen tenne, ha erőszakot használna.

Még azt a három püspököt említem az Egyesült Államokból, kik 1862 június 16.-án, Rómából való visszatértükkor nyilvánosan feleltek egy marseillei lap rágalmaira:

Ha az amerikai püspökök Rómában a szabadságról beszéltek volna, mely hazájukban uralkodik, csak Istent áldották volna, amiért ott könnyűséggel cselekedhetnek jól.

Végül idézem azt a hét püspököt, kik megérdemelték a katolikusok hálás csodálatát, és minden pártnál helybenhagyásra találtak az ez évi május 15.-

i levelükben a francia választásokra vonatkozólag, melyben ezeket olvasom:

A vallásszabadság! Kell-e mondanunk, mily becses az minden társadalomra nézve? Tanítási szabadság, lelki szabadság, társulati szabadság: századunk dicsősége, hogy hangosan kikiáltotta e jogokat. Gyakorolta, értette, s védte-e mindenkor? Nem maradtak-e még szükségtelen nyűgök, alaptalan szigorúságok, s olyan bizalmatlanságok, melyeket társadalmunk szelleme eltaszít?

A vallásszabadság az első mind között; a lelkiismerethez, sőt a veséjéhez tartozik az az embernek, alapelve az a többinek, és végső menhelye egykor, midőn veszély környékezi őket; s egyszersmind, ki kell mondani, e mi izgatott társadalmunkban a vallásszabadságnak nincs jobb támasza, mint a közszabadság.

Gondolom, ennyi elég arra, hogy minden heterodoxia gyanújától megszabadítsa a lelkiismereti és politikai szabadság katolikus pártfogóit. Tudom én, hogy ezeket a nyilatkozatokat nagyjából válságos körülmények között tették, s olyan eszmék és

intézmények mellett, melyek azóta, legalábbis Franciaországban, kegyetlenül megváltoztak. De azt nem fogadhatom el, hogy e nemes elveket csak a pillanatnyi szükségre ültették, csak a harci veszélyek jelenlétében, vagy csakhogy ők is osztozhassanak a győzelemben, de majd egy más táborban megtagadják azokat. (*Helyeslés.*) Részemről azt tartom, hogy a béke közepette, vagy a vereség csillapultával kell azokat megújítanunk, hogy majd minden pirulás nélkül lehessen jogunk kiáltani azokat, a biztos harc és lehetséges győzelem közelgő napjaiban.

Megállapítva marad az tehát:

Először: Hogy az egyház teljesen megegyezhet az újkori állammal, melynek alapja a vallásszabadság.

Másodszor: Hogy mindenkinek szabadságában áll elsőséget adni az újkori államnak a régi fölött.

Én mindjárt, habozás nélkül kívánok élni e szabadsággal, vallásos szempontból, és oltalomképp ama ránk parancsolt tekintélyek serege ellen, *tanta imposita nube testium*. Én fennen hirdetem ezt az elsőséget.

Nem mintha ezt az új kormányrendszert normális állapotra akarnám tenni a társadalomban, mert én nem ismerek normális állapotot, és szeretném, ha valaki mutatna nekem a történelemben olyan kort és olyan országot, ahol ez az úgynevezett normális állapot létezett, ahol az egyház tökéletesen elégedett lett volna a hatalommal és társadalommal való viszonyaira nézve. Én csak azt állítom, hogy ez az új rendszer százszor előbbvaló a réginél, annál, melyben az egyház büntársa vagy inasa volt a hatalomnak, s mindig szüksége volt az uralkodói pártfogásra, melyet aztán drágán kellett neki megfizetni, függetlenségével és méltóságával. Én, bár katolikus vagyok, ezerszer inkább szeretnék élni Belgiumban I. Leopold alatt, mint Spanyolországban III. Károly alatt, ki egy tollvonással húsz királyságából ki tudta űzni a jezsuitákat, halálos büntetés mellett mindazokra, kik szólni mernének ez ellen az önkényes rendelet ellen. (*Hosszas és élénk tetszés.*) Ezerszer inkább, mint Franciaországban a XVIII. században, amikor a parlament kerékbe törette Calast és La

Barret, a hóhér keze által égettette meg úgy a püspökök rendeleteit, mint Rousseau műveit, bezáratással kényszeríté az igazhitű papokat, hogy gyóntassák, áldoztassák és temettessék az egyház ellen föllázadt keresztényeket, és egész megalapozottan azon legkeresztényebb királyok méltó képviselőinek hittek magukat, kik megfogadták az eretnekeket kiirtását koronáztatásuk alkalmával. (*Ismét tetszés.*)

Tudom én azt, hogy sokan sajnálkoznak a dolgok ama rendjén, melyet én lelkem egész erélyével megvetek. S bár kárhóztatom a vallás nevében elkövetett kegyetlenségeket és kízásokat, nem vádolom atyáinkat, hogy szükségesnek tartották a hatalom használatát a vallás védelmére az egyház ellenségei ellen. Csak azt mondom, hogy e rendszer többé lehetetlen, és hozzáteszem, hogy én nem búsulok azon. Ellenkezőleg. A vallás diadalai olyan országokban, hol minden szabad az ellen, mint Franciaországban, Belgiumban, Angliában és Amerikában, százszor fénylőbbek és vigasztalók szerintem, mint

ama kétértelmű és ephémér uralom, melyet az Spanyolországban és másutt az erőszaknak köszönt.

Sem jogom, sem szándékom nincs kárhozatni azokat, kik másképp gondolkodnak. Nem vonom kétségbe ortodoxiájukat: Isten mentsen; azonban arra kérem őket, hogy az enyémben se kételkedjenek. Szívesen elismerem őket följobbvalóknak nálam erényben és tudományban; csak hogy míg befolyok a világ ügyeibe, tartózkodni fogok attól, hogy melléjük álljak, mint akikkel semmire sem lehet menni többé a jelen korban. (*Derültség.*) Hasonlóképp, vagy még jobban kerülni fogom azt a gyanút, hogy a legkisebb pajtáságban állnék is azokkal, kik az új szabadságot mint szükséges rosszat fogadnák el, s kiknek az az eszményképük, hogy a világ megremülve fog majd egy ortodox cézár szárnyai alá visszatérni, kinek minden szabad lesz, kivéve a papot bántani; mely kivételnek a pap, becsületére legyen mondva, sohasem szedte még gyümölcsét.

Én tehát a lelkiismeret szabadsága mellett vagyok, a katolicizmus érdekében, minden habozás és

mellékes gondolat nélkül. Nyíltan elfogadom annak minden következményét, amit a közerkölcsiség nem ellenez, és a méltányosság parancsol.

Ez engem egy kényes, de lényeges kérdéshez vezet. És én minden kerülgetés nélkül megyek ahhoz, mert minden ilyenemű vitánál szükségesnek tartom megelőzni ama nyugtalanságot, mely oly természetes s gyakran igen őszinte a katolikusok szabadságának ellenségeinél. Lehet-e ma szabadságot kívánnunk az igazságnak, azaz önmagunknak (mert mindenki azt hiszi, ha jó hiszemben van, hogy az ő oldalán áll az igazság), és megtagadni azt a tévelygéstől, azaz azoktól, kik másképp gondolkoznak, mint mi?

Határozottan felelem: *Nem*. Itt, érzem, tűzbe lépek. S még egyszer hozzá is teszem, hogy én csak saját egyéni véleményemet nyilvánítom: meghajlok minden textus, minden kánon előtt, amit ellenem idéznek. *Nem* tagadom meg, sem *nem* vitatom egyiket sem. De *nem* nyomhatom el ma azt a meggyőződést, ami az öntudatomban és a szívemben él. *Nem*

tehetem, hogy ki ne mondjam azt, miután tizenkét év óta olyan emberek és olyan ügyek rehabilitációját láttam megkísérelni bizonyos iratokban, akiket és amiket az én ifjúkoromban senkinek sem jutott volna eszébe a katolikusok közt védelmezni. Kijelentem tehát, hogy én legyőzhetetlen iszonyt érzek minden kényszer, minden erőszak ellen, melyet az emberiségen elkövetnek azon szín alatt, hogy a vallást védik és szolgálják. Az a máglya, melyet katolikus kéz gyújtott meg, épp úgy borzaszt engem, mint az a vérpad, hol a protestánsok annyi vértanút leölettek. (*Mozgalom és taps.*) Azt a lakatot, mely valakinek a szájára van téve, aki hitét tiszta szívvel hirdetni kívánja, én azt saját ajkaimon érzem, és bele-reszketek a fájdalomtól. (*Megindulás.*) Amikor lelkemben fölidézem ama dicső mártírjait a katolikus lelkiismeret szabadságának; midőn Morus Tamásra gondolok, és a többi áldozataira az anglikán egyház alapítójának; és mindazon kegyes jezsuitákra, akik oly szerény és megtörhetetlen heroizmussal öntöz-

ték vérükkel a kegyetlen Angliát; a gorkumi ferencesekre; a számtalan papra, kik a guillotine lépcsőin haladtak vagy a hajóhidakban rothadtak el Rochefortban; az agyonfojtott Vendéera, az éhenhaló Írországra, a halállal küzdő Lengyelországra – nem akarom, hogy ama boldog kiváltság, ama szent öröm, csodálhatni, imádkozni ily vértanúkat, valaha megzavartassék vagy megsemmisíttessék az által, hogy helyeselni vagy mentegezni kelljen más vétkeket és kínzásokat, bármennyire is el legyenek temetve a múltnak véres éjjelében. A spanyol inkvizítor, ki az eretnekhez így szól: *Igazság vagy halál*, épp oly gyűlöletes előttem, mint a francia terrorista, amikor nagyapámnak azt mondja: *Szabadság, testvériség, vagy halál!* (*Kiáltások.*) Az emberi lelkiismeretnek joga van követelni, hogy ne tegyenek többé elé ilyen utálatos alternatívákat. (*Új tapsok.*)

Hála Istennek, mi nem látjuk többé ilyen rémségekkel meggyaláztatni a vallást. De különféle, majdnem korunkbeli események eléggé mutatják, hogy gyakran lesz még alkalmunk bizonyosságot tenni jó

hitünkről és logikánkról. És ha valahol lehetetlen többé kétféle mértékkel élni, bizonyosan a vallási kérdések terén lesz az.

Ha a jó hit számúzve volna a világból, mondta a mi János királyunk, *vissza kellene annak térni egy francia király ajkain.* Uraim, legyünk mindnyájan francia királyok hitünk védelmében. (*Hosszas éljenzés.*) A jó hit, mely oly gyakran számúzve van az emberi vélemények és pártok vitáiból, térjen vissza ismét a katolikusok vitáiba és taktikáiba. Ne adjunk soha senkinek okot gyanúsítani, vagy kétkedni törekvéseink és eljárásaink tisztaságában, méltányosságában és szigorú jogosságában. Ne mutassuk azt, mintha csak azért akarnánk beengedést nyerni az új társadalomba, hogy felemeljük zászlaját, kikiáltsuk az elveit és sürgessük a garanciáit, míg mi vagyunk a gyengébbek, majd megforduljunk, ha az óra üt, s fölkeljünk ellenfeleink jogai ellen, azon ürügy alatt, hogy *a tévelygésnek nincsenek jogai.* Miután egykor azt mondtuk: „*Az egyház nem, kér egyebet, mint a szabadságot, a mindenkivel közös szabadságot,*” nehogy

elkapassuk magunkat valaha azt mondani, egy képzelt pártfogás uralma alatt: „*Csak az egyháznak kell egyedül szabadnák lenni.*” Ne kövessük azokat, kik Franciaországban Lajos-Fülöp és a Köztársaság alatt olyan szabadságot kértek, milyen Belgiumban van, s mihelyt erősebbeknek, vagy ami mindegy, az erősebb barátainak hitték magukat, nem tartózkodtak azt mondani: „A szabadság nem jó, csak minekünk, mert *a szabadságnak azon mértékben kell megszorítatni, amint az igazság megismertetik.* Már pedig csak egyedül minálunk van az igazság, következésképp egyedül minekünk kell szabadsággal bírni.” Hogy nem látják, hogy ilyen cselekedettel, az ilyen beszéddel éppen azt az ürügyet szolgáltatják ellenségeiknek, az ál-liberálisoknak kezébe, amelyre szükségük van ellenünk? Ezzel szépítik, többet mondok, felhatalmazzák, sőt igazolják mindazon kizárást, elnyomást, igazságtalanságot, melyet nem mulasztanak el ellenünk, hogy meggátolják kivívnunk s élveznünk teljesen és békében azt a szabadságot,

melytől előre tudatjuk velük, hogy megfosztjuk őket, mihelyt erősebbek leszünk náluk. (*Helyeslés.*)

Ah, esdekelve kerek minden igaz s becsületes szívvel, esdekelve különösen az ifjakat, kik a harcban nemsokára mi helyünkbe lépnek: vessenek meg velem együtt a katolikus polémiákban mindent, ami a köz- vagy magánéletben menthetetlen igazságtalanság lenne. Hagyjuk mi ezen igazságtalanság monopóliumát a vallás ellenségeinek és üldözőinek, a császári és forradalmi demokratáknak; bízzuk rájuk meghazudtolni azokat az elveket, melyeket kidolgoztak, szétszaggatni azon megkötéseket, miket aláírtak, elveket és tanokat cserélni az erő és szerencse kénye szerint, s számúzni mindazt, mi őket korlátolja, mi be nem fér zsarnoki ortodoxiájuk szűk formájába. (*Új helyeslés.*) Mi pedig ismételjük a nagy és kedves *Lacordaire* eme halhatatlan szavait:

Ha valaki egy embert is kizár a jog követeléséből, ha valaki csak egy embernek is beleegyezik szolgálásába, legyen ez az egy ember akár fehér, akár fekete, és ha csak egy haja szálát görbítették is meg

igazságtalanul, az nem igaz ember s nem érdemes arra, hogy harcoljon az emberiség szent ügyéért. A köz lelkiismeret mindig megveti azt az embert, ki kirekesztő vagy mások jogával nem gondoló szabadságot kíván; mert a kirekesztő szabadság nem más, mint kiváltság, és a másokkal nem gondoló szabadság nem egyéb árulásnál. ... De van a becsületes ember szívében, ki mindenkiért szól, és mindenkiért szólva néha önmaga ellen látszik szólni, van ott egy törvény, a hatalom, a logika és az erkölcsi fensőbbség törvénye, mely csalhatatlanul kölcsönösséget szül. Igen, katolikusok, értsétek meg jól, *ha szabadságot akartok magatoknak, akarnotok kell azt mindeneknek és minden ég alatt.* Ha csak magatoknak kívánjátok, sohasem nyeritek azt el: adjátok meg azt, hol urak vagytok, hogy nektek is megadják ott, hol ti rabszolgák vagytok.

A közös jog ma egyetlen menhelye a vallás és egyház szabadságának,⁹ mint minden más szabadságnak. Jogokat és nem kiváltságokat kell nekünk

---

⁹ „Az egyház szabadságán értjük az egyháznak azon jogát, hogy saját ügyeit saját elvei szerint önmaga kormányozhatja,

kérnünk, jogokat, melyekkel nélkülözhetjük a hatalom pártfogását vagy gyakorlását.

Hogy e jogokat elnyerhessük, le kell mondanunk egyszer s mindenkorra arról, hogy az anyagi erőt hívjuk az igazság segítségére, ami egy olyan követelés, amit mindenütt megkíséreltek és ami mindenütt megghiúsult; s melyet ma megtagadnak vagy elnapoltak gyakorlatilag még azok is, akik azt elméletileg elismerik, de ami mégis egyike azoknak a rémképeknek, melyek aggasztják az új társadalmat, és amelyeket – miután örült módra felidéznek őket némi konok és rákhaladású szellemek – azonnal az egyház ellen fordítanak az ellenségei, s a legnépszerűbb és legveszedelmesebb fegyverré válnak rava-szul kérlelhetetlen kezeikben.

és e tekintetben csak az állam egyetemes törvényeinek van alávetve. Mi tehát különbséget teszünk az egyház szabadsága és a kiváltságok között. Az egyház hajdan számos kiváltsággal bírt, melyek mintegy természetes következetek voltak a hit egységének. Az egyháznak, hogy létezzen, nincsen azokra szüksége.” *Kettler*, 151. o.

Amit minékünk kívánni kell a közhatalomtól, az államtól, az abban áll, hogy ne gátolja és ne engedje gátolni az Isten és az egyház törvényeinek megtartását, és védelmezze az egyház jogait úgy, mint más jogokat. A társadalom, mely a kormányt képviseli az anyagi világban, segíteni és gyámolítani tartozik engem jogaim gyakorlásában; tartozik meggátolni abban, hogy árthassak mások jogának, de nem hivatása engem kényszeríteni kötelességeim teljesítésére. A közhatalom tartozik engem védeni az ellen, aki meggátolna abban, hogy a templomba menjek; de ha akaratom ellenére e közhatalom maga akarna a templomba vinni, bizonyosan épp oly nevetséges, mint elviselhetetlen volna.

Az egyház és állam kölcsönös függetlensége, mely az új társadalmaknak fő törvénye, semmiképp sem vonja maga után a kettőnek tökéletes elválasztását, még kevésbé azok kölcsönös ellenségeskedését. (Egyetértés.) Ezen teljes elkülönítés éppen nem lényeges feltétele a vallásbeli vagy közszabadságnak. Sőt inkább, az igen megférhet a legrettentőbb

elnyomással is. Láttuk azt a francia forradalom alatt. A szabad egyház a szabad államban nem azt teszi, hogy az egyház háborúban legyen az állammal, hogy az egyház ellenség vagy idegen legyen az államban. (*Új helyeslés.*) Az egyház és állam megérthetik, s meg kell érteniük egymást, hogy összhangba hozhassák kölcsönös érdekeiket, és a társadalomnak úgy mint az egyénnek olyan előnyöket, olyan jogokat adhasanak, melyeket csak az egyetértés biztosíthat. Van a kettő közt lehetséges, törvényes, sőt gyakran szükséges szövetség, mely komoly és tartós is lehet, de amelynek fő feltétele mindkettejük kölcsönös függetlensége, autonómiája. Még jóval Cavour előtt mondta egy becsületes olasz, kinek neve méltó arra, hogy felemlítsék e gyűlésben, Cesare Cantù:

Az egyházat nem rabszolgának, sem ellenségnek, hanem szabad munkatársnak kell tekinteni.

Ezen szövetség kölcsönös engedményeket és kötelezettségeket szülhet. Ezen szövetség létezik Belgi-

umban tényleg, mint jogilag. Annak feltételei módosulhatnak és javulhatnak az idő szerint; de fő vonaljai már ki vannak jelölve.

E boldog országnak jutott a dicsőség: első s még eddig a legkevésbé tökéletlen példáját felmutatni annak az új rendszernek, mely felé most minden nép halad Európában. Belgiumnak az alkotmánya tökéletesen biztosítja az egyházi szabadságot, a józnak, az igaznak szabadságát, mely itt együtt létezik a rossznak, a tévelygésnek szabadságával, de azért nincs általa legyőzve. Azt mondják ugyan, hogy egy türelmetlen párt régóta és nagy sikerrel agyarkodik, hogy meghamisítsa alkotmányotok szellemét; hogy miután mélyen megsértette a nemzeti szellemet, elvetemítette s megbecstelenítette a képviseleti kormányt, két táborra osztotta a nemzetet, és a pártszellemet állította a különböző érdekek és vélemények annak az egységnek a helyébe, mely 1830-ban újjászülte a belga nemzetet: e párt száz meg száz törvényes cselt készül előkeresni a respublica és császár-

ság tisztátalan arzenáljából, hogy legyűrje az oktatási szabadságot, elnyomja a jótékonyság szabadságát, száműzze a társulati és alapítványi szabadságot, megtörje vagy meghamisítsa a haldoklók végakarát. Azt mondjátok továbbá, hogy e pártnak sikerült újabban saját kényéből tett újítások által büntetéseket csúsztatni be törvénykönyvekbe a keresztény szószék szabadsága ellen; hogy fenyegeti nálatok a templomépítést, a temetőket; és szemérem nélkül gyakorolja a kiközösítést a katolikusokkal szemben, kiket klerikálisok neve alatt rendszeresen kirekeszt majd minden közhivatalból. Én hiszek nektek, és ezekből azt kell következtetnem, hogy e párt úgy tekint a nemes belga népet, mint egy zár alatt levőt, egy tékozlót a szabadság dolgában, kinek egy liberális ügyvédekből alakult bírói tanácsra van szüksége, mely őt meggátolja a veszedelmes bőkezűségtől. *(Hosszas helyeslés és általános derűltség.)*

Tehát Belgiumból olyan járomban levő országot akarnak csinálni, hol minden egyéni kezdeménye-

zést és minden társulatalakítási szabadságot feláldoztak az állam egyeduruskodásának. De ezen ellenség diadalától nincs mit félnetek addig, míg fennáll az alkotmányotok, melyet a katolikusok egy szívvel-lélekkel szavaztak meg eme mai ál-szabadelvűek elődei ellen; míg élni tudtuk azon fegyverekkel, melyeket a kezetekbe ad; míg atyátok szelleméhez híven, készek lesztek minden erőtüket s működésieket jogaitok oltalmazására szentelni. Elleneitek megtartják a hatalmat; de ti, ti megtartjátok a szabadságot, és azt megőrzitek az ő türelmetlenségük s fanatizmusuk ellen. (*Hosszas, lelkes taps.*) Ez órában is az egyház szabadabb, boldogabb és tiszteltebb itt, mint minden más országban e világon; és nincs az egész európai kontinensen egy ország, hol ezt a nagy katolikus gyűlést oly tökéletes szabadsággal megtarthatták volna, mint amire annak egybehívása és vitatkozása Belgium földjén talált, az alkotmány által szentesített elvek oltalma alatt.

Itt is tehát, mint mindenütt, meg kell tudni érteni az új kort, nem esztelen és szolgai lelkesedéssel üdvözölni, de megérteni, elfogadni, vagy legalább arra egész jó hittel készen lenni, mindenben, ami nem ellenkezik a keresztény lelkiismerettel; és én azt mondom, hogy az új társadalom bármily termékeny legyen is veszélyekben és botránnyokban, nem mutat hat föl semmit utálatosabbat, mint azok a botránnyok és visszaélések, melyeket a régi rendszer alatt, a rosszabbtól való félelemben oly türelemmel viselt őseink lelkiismerete. Összeegyeztetni az egyház hagyományait az új társadalom óhajtásaival, mind-egyiknek új termékenyítőt keresve a szabadságban, oly bámulatos feladat, mely nem kisebb a barbárok apostolainak s Európa misszionáriusainak legnagyobb tetteinél, s méltó a legbüszkébb lángészhez, mint a legszerényebb önodaadáshoz. Már számosan vannak ezen igaz és elszánt szívek, kik rendíthetetlenül hisznek a katolicizmus haladásában és végső győzelmében, az őszintén és nemesen gyakorlott vallásszabadság sikeres voltában.

Tudják ezek, hogy a jó sohasem könnyű itt alant; mert azt nem magától szüli a természet, hanem munka és küzdés gyümölcse. A szabadság e küzdés feltétele és biztosítéka. Az emberi teremtmény erkölcsi felelőssége csupán a szabadságon nyugszik; azok, akik ez egyéni felelősséget vakmerőn elrabolni vagy gyöngíteni törekszenek, sokkal rettentőbbet vesznek magukra, és végül mindig elbuknak. Hinni az igazságban, egészen odáig, hogy az ember feláldozza érte boldogságát, nyugalmát, életét, és amellett tisztelni a lelki szabadságát annak, ki nem tudja vagy elhagyja azt az igazságot, ez az, ami olyan nehéznek tetszett mindeddig, és ami mégis csak az igazságosságnak, vagy legalább a keresztényi szeretetnek egyszerű és természetes ténye.

De, akár szeretet, akár nem, arra készen kell lenni ezentúl, mert ezentúl senkinek sem lehet többé anyagi erőszakot használni a vallás dolgában. Hamarabb, mint egy század múlva senkinek még eszébe sem jut ahhoz fordulni, sőt nem fogja megérteni, hogy valaha szükséges lehetett az. Úgy lesz az,

mint a tized, s mint az egyházi immunitás, és más nagy intézmények, melyek igen szükségesek s igen törvényesek lehettek a maguk idejében, de szükségességük eltűnt az idővel, és eltűnván senki sem gondol többé rájuk. Száz éve senki sem gondolta, hogy az egyház adómentesség és tized nélkül ellehetne. S ki gondol arra ma Franciaországban, Angliában, Belgiumban, és Amerikában, olyan országokban, hol az egyház a legszabadabb és a legtermékenyebb?

A szabadságnak megvannak a maga kellemetlenségei és hátrányai; de előnyei oly számosak és oly nagyok, hogy e hátrányokat türelemmel s ha lehet panasz nélkül el kell viselni. Mi Franciaországban, és én legelől, a köztársaság alatt egy nagy, nagy tévedést követtünk el: nem utasítottuk el a szabadságot, hál' Istennek nem, de nagyon panaszkodtunk és nagyon megijedtünk a kényelmetlenségei miatt. Tudják önök, hogy ez hova vitt bennünket.

Mindazon visszaélések közt, miket a szabadság megenged, talán egy sincs, mely sokáig ellenállhas-son azon erkölcsi érzet ellenszólásainak, ellenállása-inak, melyet ugyanez a szabadság felébreszt és ki-fogyhatatlan erővel felfegyverez. A nagy *Paoli*, egy nagyon elfeledett katolikus hős, kit a vak hírnév fel-áldozott vetélytársának s honfitársának, Bonaparté-nek, egy kedvenc alapelve volt: „*Szabadsággal min-dent el lehet szenvedni, mindent helyre lehet hozni.*”

Ez ugyanaz az eszme, melyet a mi Lacordaire-ünk ekképp fordított le az ő pompás nyelvén:

A szabadsággal járó bajok, bármily nagyok legye-nek is, mesterségéhez tartoznak s nem lényegéhez a szabadságnak: napfényt, életet, reményt hagynak azok még a legyőzötteknek is, s mindenekfölött a jónak szent versenyét a rossz ellen. A despotizmus alatt a jó és rossz egy vánkoson alszik; tompa elfa-jultság zsibbasztja meg a lelkeket, mert nincs mód-jok harcolni, és a kereszténység, a pártfogolt áldo-zat, maga is kimondhatatlan lealáztatásban bűnhő-dik a béke áldozásaiért. (*Tapsok.*)

De ideje, nagyon ideje, véget vetni már e beszédeknek. Röviden összefoglalva mindazt, amit én olyan hosszan mondtam el, nem vonhatnánk el azokból két következtetést?

Elsőben ezt, mely a tapasztalaton épül: hogy a vallás soha sem volt szentebb, erősebb és gyümölcsözőbb, mint azon harcias feltételek közt, melyek közé a Gondviselés a XIX. századot helyezte. Ki őrzi az őrzőket? kérdezte a próféta. *Quis custodiet ipsos custodes?* Felelek: Az *ellenség*; az ellenség tartja ébren az őrt.¹⁰

Aztán nincs-e jogunk hinni, hogy egy új korszakba lépünk be jelenleg, amit az *egyházi szabadság* korszakának lehetne nevezni?

Tudom, hogy az utópiától épp úgy kell őrizkednünk, mint a csüggedéstől. Franciaországban ismerünk igen tiszteletreméltó egyéneket, kik, tartok

---

¹⁰ Így szólt e század legszentebb lelkeinek egyike, madame Swetchine, akitől ezt az eszmét kölcsönöztem.

tőle, e két ellenkező s egyaránt szélső iránynak engednek. Egyikük azt hirdeti, hogy miután minden elvet megsértettek, minden hagyományt félretettek, minden államot felforgattak, okvetlen közeleg a világvége. A másikkal ellenben nagy társadalmi újjászületés korszakát jósolják, ahol béke, jólét, boldogság és erény lakik. Én bátorkodom egyikükkel sem tartani. (*Helyeslés.*)

Hogy a világvégét jövendölik, az azoknak a segédezköze, kik ábrándjaikat szétfoszolva s rendszerüket félreértve látják. Ámbár én első helyre teszem magamat a legyőzöttek, a kegyvesztettek, s főképp az elégyületlenek közt, ez a segédeszköz nem szokásom, és én nem hiszem, hogy közel volna a világvége. (*Derültség.*) Sőt, ha mindent meg kell vallanom, én nem vagyok éppen meggyőződve arról sem, hogy valaha, néhány ritka és igen rövid percet kivéve sokkal többet ért volna a világ, mint ma ér. A baj ugyan különböző volt, de mindig igen megrögzött és hatalmas.

De nem sokkal jobban hiszek abban sem, hogy az általános boldogság és megjobbulás korszaka közelít. Csak azt hiszem, hogy a demokrácia jelen van, és változásokat idéz elő az emberi társadalom külformáiban. Az alap marad az, ami volt. E forradalom, mint minden forradalom, szül jót és rosszat. A rossz könnyű lesz és népszerű, a jó kétségbe vont és fáradtságos. A jónak örökös ellenségei most is meglesznek az emberi természet romlott hajlamaiban, azon új akadályokkal együtt, melyek az új rendszer természetéből származnak. De meglesznek azok az erények is, melyekkel Isten az ő teremtményét és a Megváltó Jézus az ő egyházát megáldotta. A harc legalább olyan kemény lesz, mint a lélek és az egyház régi ellenségeivel a barbár időkben, a hűbériség korában, a korlátlan monarchiák alatt. Ugyanakkor épp olyan érdemes, épp olyan termékeny, épp olyan dicsőséges is lesz. És megkezdésére új fegyvereket, új eszközöket adott nekünk Isten, ama nagy újításában korunknak, a nyilvánosságban, az egyenlőség-

ben, politikai szabadságban, a demokratikus tömegek felszabadításában, a közlekedés könnyűségében és bámulatos gyorsaságában, melyek már most is észrevehetőek. És ezekből származhat a mi egyházunk számára, kit örömmel nevezünk anyánknak, ama teljes szabadság korszaka, mely mindeddig ismeretlen volt annak évkönyveiben.

A roppant nagy brit birodalom, mely az egész földgömbön el van terjedve, mindenütt akaratlanul is és az ír nép propagandája folytán oly katolikus gyarmatokat alapít, hol a katolicizmus épp oly szabad, miként az angol, és épp oly termékeny, miként az ír. Legújabbán egy Ausztráliából érkezett pap Liverpoolban prédikálva azt a hírt jelezte, hogy a világ amaz ötödik részében egy nagy katolikus egyház létezik, melyet egy metropolitánus és sok püspök kormányoz, s mely szerinte a legszabadabb mindazok közt, melyek csak a föld egyik sarkától a másikig léteznek.

Nem lehet megindítóbb és vigasztalóbb olvasmány, mint azok a levelek, melyeket az „*Annales de*

la propagation de la foi” közöl legújabbán azokról a jezsuitáktól, kik mint tábori papok az Észak-Amerikában jelenleg vérző két hadseregnél vannak alkalmazva. Ott látjuk őket mindkét oldalon gyógyítani a sebesülteket, a lélek sebeit, gyóntatni a haldoklókat, áldva és tisztelve az élők által; részesség nélkül az emberölő harcban, függetlenül minden győzelemtől és vereségtől, de egyenlőn kedvesen és szentül mind a győzők mind a legyőzöttek előtt. Ők tehát konstatálják a katolikus igazság és szeretet észrevétlen haladását és legyőzhetetlen hatalmát. És nem lehet-e ebben egyszerismind szimbólumát látni az egyház ama szelíd és hódító fenségének, mellyel bírni fog, ha majd feloldva a pártok vagy dinasztiaikkal való minden kötelezettség, minden kompromittáló közösség alól, a demokrácia felindult és változó hullámai közepette megjelenik, mint egyedül változhatatlan, egyedül rendíthetetlen, egyedül bízva önmagában és Istenben, anyai karjait kitérve mindennek, ami törvényes, minden szenvedőnek, ártatlannak, bűneit megbánónak, minden táborban

és minden országban. Akkor eltűnnek majd mindazon szomorú félreértések, melyek, némelyek esetén gonoszságából, mások esetén oktalanságából származva úgy tüntetik azt fel, mint ellenségét a munkának, a népnevelésnek, a munkásosztályok jólétének, a tudományos és gazdasági találmányoknak, valamint a polgárosodás haladásának s fölvirulásának; mintha az egyház, mely egyhangú vallomás szerint oly sokat tett a múltban a civilizációért, a tudományért, a művészetért, a földművelésért, és a társadalmi lét többi nagy szükségeiért, közönyös vagy ellenséges lehetne valaha az emberi társaság új szükségei iránt! Mintha a keresztény népek ez isteni tanítójára nem volna nagyobb szüksége ma, mint valaha e tömegeknek, melyek új életre ébredvén, minden kormány és természetes vezér nélkül, ki vannak téve mindazon vétkeknek és kísérteteknek, melyek ellenmérge egyedül a keresztény morál! Mintha ő, aki a munkát nem szervezte ugyan, hanem, ami több: szentesítette; aki abból féket és bűn-

hődést csinált, nem a szegény, hanem a gazdag számára, kötelezettséget nem néhányaknak, hanem mindenkinek, és az üdv feltételét nem a földön, hanem az égben: mintha ő valaha hűtlen lehetne az ő örökkévaló anyai kötelességéhez a munkának gyermekei iránt! (*Hosszas tetszés.*)

Ah! Higgyük el azt, hogy e felhők, melyeket el-lenséges vagy eltévedt kezek idéztek fel az anya és gyermekei közé, eltűnnek egykor, és az egyháznak, ha majd az újkori népek szívében elfoglalta az őt megillető helyet és betöltötte a távolléte által támadt roppant űrt, nem lesz többé sem irigyelni, sem szánnivalója a múltban. Hiába fosztják meg minden befolyástól a fejedelmek tanácsaiban, minden beavatkozástól a törvényekbe és szerződésekbe, minden hivatalos és törvényes pompától, nem lesz az azért kevésbé hatalmas és népszerű, sőt talán hatalmasabb lesz, mint amikor Nagy Károly, Szent Lajos vagy Habsburgi Rudolf megosztották vele a trónjait.

Bármilyenek is legyenek azonban a katolicizmus közeli megpróbáltatásai vagy győzedelmei, nem lehet, hogy ne érezzük szívünket örömtől és bizalomtól áthatva az egyház ama roppant belső erejének és temérdek segélyforrásainak láttán, melyeket annak az ő istenileg szervezett hierarchiája kifogyhatatlan és anyai volta biztosít. A történelem egyik korszakában sem nyújtott az gyermekei szerető csodálásának megnyugtatóbb és lelkesítőbb látványt.

Pápákat, régóta feddhetetleneket, akik visszahozhatatlanul számúzték a nepotizmus sebét, és akik szenvedélyes tiszteletét élvezik annak az egyháznak, mely egységesebb és engedelmesebb mint valaha volt, olyan tekintéllyel kormányozzák azt, mely bizonytalanságkétségtelenebb, mint leg híresebb elődeiké volt; pápákat, mint az a három egyazon nevű, VI. Piusz, VII. Piusz, IX. Piusz, kik mindhárman rendeltetve voltak megízlelni a száműzetés keserű kenyerét, de egyszersmind felmutatni a világnak a türelem, bátorság, legyőzhetetlen lélek nagyság legfenségesebb példáit, és oly ragyogóvá

tenni a történelemben a Piusz nevet, amely ragyogók a Gergely és Ince nevek! (*Viharos tapsok.*)

Püspököket, kik hasonlóképp feddhetetlenek erkölcsükben, feddhetetlenek tanításaikban, rendíthetetlenek ellenállásukban a gonoszság minden zsarnoksága ellen, akik gyakran lettek kirabolva, üldözötve, száműzve, bebörtönözötve, de soha hit-szegők (*új tapsok*), soha és sehol büntársai az egyház ellenségeinek, sőt mindenhol oly egységesek a hív-veknek közös atyjával, a püspökök püspökével, mint még soha püspökség nem volt, még az egyház legszebb korában sem; ami több, egységesek önma-guk közt, a világ minden végéről egybegyűlve s egy-beolvadva csoportosulva Fejük körül, és felkiáltva egy szívvel lélekkel, mint látni lehetett a szeplőtlen fogantatás és a pápák világi fejedelemségére vonatkozó beszéd alkalmával! (*Általános helyeslés.*)

Egy példás klérust, példásabbat, bátran merem mondani, legalább Franciaországban és Belgium-ban, mint történelmének bármely korszakában,

tisztábbat, romlatlanabbat, kötelességeinek és a lelkek művelésének megfelelőbbet; minden nap oly példáit mutatván a szeretetnek, bátorságnak, hűségnek, szerénységnek, önmegtagadásnak és erélynek, melyek őt az újkori élet valóságos hőségévé tesszik! (*Új helyeslés.*)

Végre ama férfi és női szerzeteseket, melyek naponta kiemelkednek a múltnak siralmas romjaiból és a jelennek meddő porából; lerázva azokat a visszaéléseket, melyeknek rozsdája sokáig emésztette őket a régi rendszer alatt; az erkölcsi tevékenység, önmegtagadás, önfeláldozás csodáit szórván a mi forradalmi viharaink, anyagi civilizációnk, zabolátlan fényűzéseink közepette; s oly testületeket alkotva, melyek összehasonlíthatatlanul szabályszerűbbek, szigorúbbak, és néha szintoly számosak, mint hajdan voltak.¹¹ (*Igen helyes! Így van!*)

---

¹¹ Az 1852.-i számlálás szerint Belgiumban abban az évben 12 000 szerzetes volt, tehát annyi, mint Mária-Terézia alatt, a

Igaz ez kiváltképpen azoknak a hős leányoknak a légióira, kik vérző szíveink s karjaink közül szakadnak ki egyedül saját akaratauk által kényszerítve, hogy életük reggelén feláldozzák magukat az isteni és felebaráti szeretet oltárán, hogy naponta a legfenségesebb egyszerűséggel megújítsák a kereszt áldozatát és erőt merítsenek abból, hogy ezer különféle formák alatt, ezer régi és új nevek alatt gondoskodjanak a nevelésről, az alamizsnáról, a betegek ápolásáról, a bűnbánatról, és minden emberi szükségéről és szenvedésről.

Óh igen, a vallásos szerzetességek újjászületése e mi korunkban, a forradalom szélvészete után, dacára a százados népszerűtlenségnek, dacára a vad előítéleteknek, dacára a türelmetlen sajtó mindennapos árulkodásainak, dacára a rákmenetű törvényhozás fanatikus elnyomásainak és bakóinak, ez az újjászületés az egyike a történelem nagy csodáinak.

---

kiváltság és a hivatalos pártfogás legszebb korában. Mennyiségileg tehát semmit sem veszítettünk; de ki mondhatná meg, hogy mennyit nyertük minőségileg?

Ugyanazt mondom, s még több joggal, a katolicizmus teljes újjászületéséről a francia forradalom után. Tudjuk, hogy e forradalom szentségtörő jelzései folytán több helyen (nevezetesen Párizsban és Besançonban), miután megfertőzték s ellopták a szent edényeket, az áldozati ékességeket és szentségtartókat, felásták a sírokat, megégették a megszenteltelenített templomok kövezetén a szent ereklyéket, a szent ige szószerkébe láttuk fölmenni ezeket a nyomorult szentségtörőket, és hallottuk ott kihívni az élő Istent, hogy tegyen csodát és szabadítsa meg tiszteletének romjait, hogy tanúságot tegyen létéről. És íme, a csoda megtörtént (*zajos tetszés*): és megismétlődik minden nap, és mindenhol. Mint hajdan a Kálvárián, nem felelt Isten most sem hóhérainak ama felhívására: *Ha Isten Fia vagy, szállj le a keresztről!* De annak idején bosszút állt. (*Taps.*)

Igen, megint azt mondom, ez az újjászületése az egész egyháznak, a katolikus érzelemnek és hitnek, az egyházi tekintélynek és fegyelemnek, a pápaságnak, mely ma tiszteltebb és inkább meghallgatásra

talál, mint valaha, az egész isteni hierarchiának, annyi drága és szent testületnek; igen, ez az általános és teljes újjászületés, a Rémuralom nyaktilói, Napóleon erőszaktelei, és annyi népek és királyok árulása és hűtlensége után, a hazugság és gonoszság rettentő propagandája jelenlétében; ez az újjászületés, melynek tanúi vagyunk, olyan hatalmas csoda, melynél nagyobb nincs az emberek emlékezetében. (*Hosszas és élénk helyeslés.*)

Mennyi okot találunk még e század kezdete óta arra, hogy bízzunk a keresztény vallás erkölcsi és értelmi diadalában. S e diadalok egyes-egyedül annak az igazságnak a belső erejének köszönhetőek, melynek semmiféle külső erőszak, semmi ortodox cézár, semmi testi kar nem sietett védelmére vagy megbosszulására. Mindent megkíséreltek ellene, és immár nem csak az egyik vagy másik külső bástyája, lerontott sáncai ellen, hanem központja, vára szíve ellen a keresztény városnak, a dogma ellen, a szentírás, az evangélium ellen, Jézus Krisztus, a mi Urunk és Istenünk ellen (*megindulás*), és mit sem tehettek

ellene. A felhőket verő hullámok mutatkoztak a kegyetlenség óceánján, mely körülvesz bennünket, és bőszült zajjal rohantak a szent hajó ellen. De e hullámok megtörtek, és minden vész ismét elenyészett. Mikor kisgyermek voltam, nagy zajt csináltak valami *denderai Zodiákussal*, melyet egyenesen Egyiptomból hoztak, hogy örökre megsemmisítsék vele a mózesi kronológiát és kozmogóniát. És ki beszélne már ma arról? (*Derültség.*) Aztán jött doktor *Strauss*, aki nagy tudósán a mitológiába sorozta a mi Urunk, Jézus Krisztus személyét; a hitetlen Németország örömtől reszketett azon, és a hitetlen Franciaország csodálta azt hallomás után. Húsz, harminc év elmúlik: és íme, a keresztényellenes racionalizmus legfőbb közlönye egész nyugodtan azt mondja a minap: „Strauss e híres művét általánosan úgy tekintik ma, mint hibás kísérlet.”¹² (*Új derültség.*)

---

¹² *Revue des deux Mondes*, 1863 május 1., 113. o.

Legyünk bizonyosak, hogy annyi idő sem múlik el, hogy ugyanazon ítélet fogja érni e másik szent-ségtörő regényírot (*tapsok*), Cézár eme kegyeltjét, ki éppen most az Evangéliumot írta le a maga hamis tudománya modorában; ki minket mindannyiunkat személy szerint megsértett, megsértvén Jézusunk isteni személyét (*hosszas taps*); aki őt kedves csalónak, fiatal demokratának, veszedelmes kommunistának kereszteli¹³; ki módot talált ekképp a leglázítóbb modorban magasztalni az istenkáromlást; ki enyhítő körülményeket keres Júdás mellett; és a ki úgy találja, hogy az őszinteségnek többféle mértéke van¹⁴, amiből megtudhatjuk az övének mértékét. (*Hosszas derűlség és bravók.*)

Legyünk bizonyosak, hogy ez az új doktor, ki, kezdet emelve a megfeszített Jézus istensége ellen, ki akarná szárítani az egyetlen forrását a keresztény

---

¹³ Renan, *Vie de Jésus*, 158., 178. o.

¹⁴ uo. 253. o.

erénynek, szeretetnek, nevelésnek és önfeláldozásnak, legyünk bizonyosak, hogy mostani hírét sem fogja megőrizhetni, el fog enyészni, mint minden más ellensége Jézus Krisztusnak, a semmiségbe, amelyet hirdet.

Legyen hát bizalmunk teljes és rendíthetetlen. Óhajtanám mindnyájakok lelkébe lehelni azt, ami az enyémet eltölti; e bizalmat, mely nem az ifjúkor lelkesedése többé; e hideg és higgadt bizalmat, mely a XIX. század embereinek és ügyeinek, eszméinek és forradalmainak ismeretén alapul; a kor és balsors által érett bizalmat, mert én nem hirdethetem magamat, mint győzedelmest, vagy bátorító példaképet a katolikus és liberális eszmék pályáján, melyeket hirdettem. Én csak vereségeket láttam, de azért szeretném azt mondani a liberális katolikusok vállalatairól, Chateaubriandtól kezdve a mai napig, amit a kereszteshadakról mondtak: *egyenként minden ostrom meghiúsult, de együtt mindegyik sikerült.* (Nagy tettség.) Megalapult a katolikus és liberális vélemény; létezik az már mindenhol, és napról napra nő; s

büszkén néz szembe az elmúlt harcokkal, bátran a jelen viharával, s a nehézségekkel és áldozatokkal, melyek a jövőben várnak ránk.

Mivel annyi hitrokont látok magam előtt, s főleg annyi ifjút, kik nagyobb részét ama nemes louvaini egyetemből kerültek ki, mely a jövő egyetemének példaképe, Belgiumnak legtisztább dicsősége, és a katolikus világ egyik legnagyobb vigasztalása; mivel látom őket felemelt fővel nézni a jövőbe, és annak lehelletét beszívni, nem szeretném őket a csüggedés, habozás és félelem uralma alatt hagyni. Azt mondom tehát nekik: éljetez, reméljetez, munkálkodjatez, harcoljatez; nem fogtok mindig győzni, még gyakran sem, de legyőzhetetlenek leszetez. Senki sem fog bírni veletez, ha magatez nem akarjatez; ha nem szövetkeztez korotez semmi gyöngével, semmi hazugságával, semmi zsarnokságával; és ha nemesen készültetez a harcra, a folytonos és örökös harcra, s harcoltez büszkeség és elbizakodottság nélkül, de keserűség nélkül is korotez ellen, és a

múlton való hasztalan kétségbeesés nélkül. (Új helyeslés).

Hosszú pályafutásom során mindig csak katonái vakmerősége miatt láttam diadalmaskodni a rosszat, a jót pedig csak akkor, amikor bajnokai szintoly elszántak voltak, mint ellenségei. De megannyiszor láttam az igaz ügyet megrontva, az igaz jogot elárulva, a legjobb alkalmakat elszalasztva a hűtlenség, a habozás, a csüggedés által, és hogy kimondjam, a becsületes emberek puhasága és gyávasága által, kik igen gyakran bűnrészeséivé lettek a gonosz diadalának, igen gyakran esztelen ábrándoknak adták át magukat, s képtelenek voltak a legkisebb erő kifejtésre, mihelyt csalódtak ábrándjukban!

Ne engedjétek hát magatokat oda a könnyű és közeli győzelem ábrándjának, sem azon hiedelemnek, hogy a világot, vagy csak hazátokat is egy ugrással a rend és igazság országába eljutni lássátok. Az újkori társadalom két táborra oszlik, Belgiumban épp úgy, mint mindenhol: a hívők és a nem hívők táborára. Ki-ki saját terén és saját jogában maradva,

igyekeznek mindenütt mindenkivel jól élni, egymást kölcsönösen eltérni, nehogy különben rosszabb sors zsákmányául essenek. Mindenekelőtt különbséget kell tudni tenni azok közt, kiket ellenfeleinek tekint az ember, és akik pedig nem mindazok, és nem is mindig. Több szövetségesünk van nekünk, mintsem gondoljuk. Részemről szövetségesemnek tekintek, bármi is legyen hite és zászlója, minden embert, aki a szabadságot nekem épp úgy akarja mint önmagának, és aki semmiképp sem akar engem gátolni abban, hogy úgy imádkozzak, írjak, beszéljek, jótékonykodjak, társulatot alkossak, és tanítsak, ahogy én gondolom. Engem mindig megkapott az a különbség, mely az Evangélium két gyakran idézett helye között van. Krisztus Urunk, magáról beszélve, így szólt: Aki nem velem van, ellenem van. De tanítványaihoz szólva, nekik ezt mondta: Aki nincsen ellenetek, mellettetek van. E szabály követése épp oly lényeges a közéletben, mint a szellemi életben.

Azokat, akik valósággal ellenetek és Krisztus ellen vannak, leginkább a félelem jellemzi. Félnék azok Istentől és félnék tőlünk, félnék hitünkötől és életünkötől, félnék pápánktól, félnék papi ruhánktól, papjainktól, nővéreinkötől, iskoláinkötől, könyörgéseinkötől, szabadságunkötől, félnék mindentől! Ne tiszteljétek meg őket hasonlóval: ti ne féljétek ő tőlük! (*Taps.*) Menjetek bátran a zsarnokság ellen, az egyedáruság ellen, a tudatlanság, előítélet, kételkedés és hazugság ellen, a gyűlölet és félelem ellen. Menjetek a szabadság és az igazság nevében, azzal a meggyőződéssel, hogy az igazságnak szüksége van a szabadságra, és nincs is szüksége másra.

Nem végezhetem be e beszédet, mely annyi ponton érintette a legkényesebb vallásos tárgyakat, anélkül, hogy eleget ne tegyek katolikus kötelességemnek és alárendeljem minden kifejezésemet és minden véleményemet az egyház csalhatatlan tekintélyének. (*Egyetértés.*) És most azt mondom De Maistre-vel:

Ha tiszteletteljes szavam bár ama magas régióig emelkedne, ahol a hosszas tévelygéseknek oly szomorú következményük lehet, még ott sem tekintetnék az vakmerőség vagy esztelenség gyanánt. Az Isten az őszinteségnek, a hűségnek, a jogosság-
nak olyan hangot ad, melyet nem lehet elcsavarni vagy félreérteni.

(Több percig tartó felkiáltások: az „Éljen gróf Montalembert!” kiáltás többszörösen hangzik el az emelvényen és a gyülekezetben.)

